

PROPAGANDA

Od roku 1622, kdy byla v Římě založena papežská kongregace pro šíření víry (*de propaganda fide*), prošel pojem propagandy mnohými proměnami, aniž by bylo dosaženo konsenzu ohledně jeho definice, vymezení vůči jiným způsobům komunikace, ani zda je tento jev specifickým rysem moderní a postmoderní společnosti.⁸⁵⁵ Ačkoliv se komunikace stala základním prvkem sociologických teorií, mají tyto teorie pro konkrétní historický výzkum jen omezenou relevanci.⁸⁵⁶ Přesto se v historiografii setkáváme s pracemi zaměřenými buďto na dějiny komunikačních prostředků (*Mediengeschichte*), a to zejména psaných textů či obrazových artefaktů,⁸⁵⁷ nebo na sociální komunikaci (*Kommunikationsgeschichte*) – tj. ke komunikační praxi, která v průběhu dějin konstituovala a stabilizovala, ale též narušovala normy společenského řádu či kolektivních identit.⁸⁵⁸

855 SCHIEDER, Wolfgang – DIPPER, Christof: *Propaganda*. In: *Geschichtliche Grundbegriffe V*. Stuttgart 1984, s. 69–112; teoretický úvod je převzat z mé studie BAR, Přemysl: *Protihusitská propaganda v písemnostech Zikmunda Lucemburského. Definice – dochování – texty*. ČČH 114, 2016, s. 614–651.

856 Na sociologických teoriích Jürgena Habermase a Niklase Luhmanna a jejich použitelnosti v historickém bádání to ukázal DEPRAT, Volker: *Kommunikationsgeschichte zwischen Mediengeschichte und der Geschichte sozialer Kommunikation: Versuch einer konzeptionellen Klärung*. In: *Medien der Kommunikation im Mittelalter*. Hg. v. Oliver AUGE – Karl-Heinz SPIESS. Stuttgart 2003, s. 9–48.

857 *Kommunikationspraxis und Korrespondenzwesen im Mittelalter und in der Renaissance*. Hg. v. Heinz-Dieter HEIMANN in Verbindung mit Ivan HLAVÁČEK. Paderborn – München – Wien – Zürich 1998; *Medien der Kommunikation im Mittelalter*. Hg. v. Oliver AUGE – Karl-Heinz SPIESS. Stuttgart 2003; *Text, Bild, Schrift: Vermittlung von Information im Mittelalter*. Hg. v. Andres LAUBINGER – Brunhilde GEDDERTH – Claudia DOBRINSKI. München 2007.

858 Příkladem budiž FAULSTICH, Werner: *Medien und Öffentlichkeiten im Mittelalter 800–1400*. Göttingen 1996, který ve středověku identifikoval pět dvojic navzájem vůči sobě vymezených sociálních systémů, jež nazval „dílkami veřejnostmi“ (Teilöffentlichkeiten), a přiřadil k nim specifické komunikační prostředky; srov. DEPRAT, V.: *Kommunikationsgeschichte*, s. 29–30. V české historiografii je komunikační teo-

V těchto širších souvislostech je propaganda pouze jedním z mnoha způsobů komunikace. Důležitější je však skutečnost, že nejen propaganda, ale i jí příbuzné fenomény jako „veřejnost“ a „komunikace“ nejsou pro bádání už dávno výlučnými atributy moderní či postmoderní společnosti.⁸⁵⁹ Jedna z definic, že „propaganda je záměrná a systematická snaha formovat vnímání, manipulovat poznání a řídit chování tak, aby bylo dosaženo reakce, jež bude podporovat cíle a záměry propagandisty [překl. PB]“⁸⁶⁰ je v celku dobře aplikovatelná i na předmoderní společnost. Vhodným příkladem může být studie Birgit Studt, pro níž je středověká propaganda specifickou formou „persvazivní komunikace, která je zaměřena na mocenské využití komunikačních prostředků, skrze něž má dojít ke změně vnímání, názorů, postojů a chování recipientů [překl. PB].“⁸⁶¹ Pro autorku definice však propaganda není reprezentována výhradně textem. Mocenské využití komunikačních prostředků je možné vysvětlit pouze v relaci mezi původcem sdělení (komunikátorem), recipientem a konkrétním kontextem komunikace. Takto komunikované poselství je z věcného, společenského a časového pohledu zevšeobecněno a představeno jako bezvýhradně pravdivé a nevyhnutelné.⁸⁶²

V tomto kontextu je prusko-polský spor na kostnickém koncilu – kázání, plakátová válka, poselstvo žmudských neofytů a ortodoxního patriarchy – dobrým příkladem propagandy jako vztahu mezi performativním jednáním a propagandistickými texty, které v této souvislosti vznikly.⁸⁶³

rie inspirativně využívána k vysvětlení vzniku zemského vědomí či nábožensko-společenských nepokojů ve městech, viz ČAPSKÝ, Martin: *Zrození země. Komunikující společenství pozdněstředověkého Slezska*. Praha 2013; Týž, *Město pod vládou kazatelů. Charizmatičtí náboženští vůdci ve střetu s městskou radou v pozdněstředověkých českých korunních zemích*. Praha 2015.

859 *Propaganda, Kommunikation und Öffentlichkeit (11.–16. Jahrhundert)*. Hg. v. Karel HRUZA. Wien 2002 (ÖAW Philosophisch-Historische Klasse Denkschriften 307, Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 6); *Politische Öffentlichkeit im Spätmittelalter*. Hg. v. Martin KINTZINGER – Bernd SCHNEIDMÜLLER. Ostfildern 2011 (VuF 75).

860 Definice pochází od Gartha S. Jowetta a Victoria O'Donella; citováno podle HRUZA, Karel: *Propaganda, Kommunikation und Öffentlichkeit im Mittelalter*. In: *Propaganda, Kommunikation*, s. 13.

861 STUDT, Birgit: *Geplante Öffentlichkeit: Propaganda*. In: *Politische Öffentlichkeit im Spätmittelalter*, s. 208.

862 Tamtéž, s. 209.

863 V bádání o husitské a protihusitské propagandě převažuje důraz na analýzu psaných dokumentů (např. manifestů), srov. např. HRUZA, K.: *Schrift und Rebellion. Die hussitischen Manifeste aus Prag von 1415–1431*. In: *Geist, Gesellschaft, Kirche im 13.–16. Jahrhundert. Internationales Kolloquium Prag 5.–10. Oktober 1998*. Ed. František ŠMAHEL. Praha 1999, s. 81–108; Týž: „*Audite et cum speciali diligencia attendite verba litere huius*.“ *Hussitische Manifeste. Objekt – Methode – Definition*. In: *Text – Schrift – Codex. Quellenkundliche Arbeiten aus dem Institut für Österreichische Geschichtsforschung*. Edd. Christoph EGGER – Herwig WEIGL. Wien – München et a. 2000 (MIÖG Ergbd. 35), s. 345–384; Týž, *Audite, celi! Ein satirischer hussitischer Propagandatext gegen König Sigismund*. In: *Propaganda, Kommunikation*, s. 129–151; BAR, P.: *Protihusitská propaganda*.

Kázání

O velkém významu kazatelství ve středověku, kdy veřejně pronášené slovo mělo velký dopad nejen na náboženský, ale i společenský a politický život, panuje v bádání už delší dobu shoda. Kázání, ať už pronesené v kostele nebo na veřejném prostranství, bylo jedinečným komunikačním prostředkem využívaným nezdědka k propagandistickým účelům. Zásadní překážkou spolehlivého uchopení tohoto fenoménu ovšem bývá písemné dochování, které se přirozeně odlišuje od živého přednesu kazatele.⁸⁶⁴

Nejinak tomu bylo samozřejmě v případě kostnického koncilu, kdy se kázání (byť formálně muselo jít o výklad příslušné biblické pasáže) stávala platformou využívanou k hlásání reformních myšlenek nebo nábožensko-politických idejí jednotlivých zájmových skupin.⁸⁶⁵ Z řádové a polské delegace je třeba uvést dvě osoby, jejichž kázání se dochovala – řížského arcibiskupa Jana z Wallenrode a zvoleného poznaňského biskupa Ondřeje Łaskarzyc.⁸⁶⁶ U obou šlo o dvě uvítací řeči přednesené formou kázání (*sermo*) před papežem Janem XXIII. a králem Zikmundem Lucemburským. Podle dochovaných pramenů byl polský biskup v kazatelské činnosti o něco aktivnější. Ondřej Łaskarzyc ještě kázal v souvislosti s příchodem žmuďské delegace, proto o něm bude pojednáno na příslušném místě. Podle Oldřicha z Richentalu Łaskarzyc i přes slabou znalost německého jazyka kázal v kostele sv. Štěpána.⁸⁶⁷

Rížskému arcibiskupovi jsou v bádání připisována dvě kázání, která měl přednést nedlouho po příjezdu řádové delegace do Kostnice. Kromě rukopisného dochování, z nichž zásadní pasáže vydal H. Finke, se o okolnostech jeho projevu nic dalšího nedozvídáme.⁸⁶⁸

Do své uvítací řeči, kterou arcibiskup jménem celého Řádu německých rytířů adresoval nejvyššímu pontifikovi, si řádový prelát vybral motiv volání žalmisty o pomoc k Bohu („Pospěš, vysvobod' mě“; Ps. 30, resp. 31: *Accelera, ut eruas*

864 Přehled bádání viz SOUKUP, Pavel: *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Praha 2011, s. 123–156.

865 ARENDT, Paul: *Die Predigten des Konstanzer Konzils. Ein Beitrag zur Predigt- und Kirchengeschichte des ausgehenden Mittelalters*. Freiburg im Breisgau 1933 upozorňuje na velký význam kazatelství na kostnickém koncilu ve srovnání s jinými koncily. Jen co se týká počtu dochovaných kázání, tak v jeho době byla z pisánského koncilu známa jen dvě (!) kázání, zatímco z kostnického 200! Nový soupis kázání na kostnickém koncilu zásadně doplňující ten stávající od Heinricha Finkého v ACC II, s. 367–545 podal NIGHAM, Chris – STUMP, Phillip: *A Bibliographical Register of the Sermons & Other Orations Delivered at the Council of Constance (1414–1418)* [dostupné 5. května 2017 na <https://bibsocamer.org/BibSite/Nighman-Stump/>]; viz rovněž jejich studii, Týž: *A New Bibliographical Register of the Sermons and Other Speeches Delivered at the Council of Constance (1414–1418)*. *Medieval Sermon Studies* 50, 2006, s. 71–84.

866 Všechna dosud známá kázání Łaskarzyc pronesená v Kostnici eviduje s odkazy na edice, resp. rukopisy WÜNSCH, T.: *Konziliarismus*, s. 55–56, pozn. 86.

867 Viz pozn. 433.

868 ACC II, s. 391–393.

me). V úvodu připomíná nauku starověkého filozofa Platóna, že *res publica* musí zachovat svou integritu a nesmí se zbavit své sebenepatrnější části (*nec aliquam portiunculam deserendo*). Tím je samozřejmě myšlen Řád německých rytířů v Prusích (*ordo Beate Marie Theutonicorum de Pruszia*), který je v současnosti tak kruté pronásledován. Proto se obrací s prosbou o vysvobození k nejvyššímu pontifikovi, který je nejvyšším knížetem křesťanů a řídí celou organizační strukturu církev (*totum corpus ecclesie dirigitis*). Vysvobození od svých utlačovatelů si rád představoval tak, že papež zabrání tomu, aby se řádové hrady a pevnosti vybudované pro zajištění bezpečí katolických křesťanů se nedostaly do rukou pohanů (*ne fortalicia ac magna propugnacula, que pro securitate sua populus catholicus longo et fatigabili labore construxit, ad manus deveniant crudelium Thartarorum*). Zoufalství řádových bratří spočívalo prý v tom, že ačkoliv se podřídili dvěma rozhodčím výrokům (myšlen zřejmě výrok Václava IV. z roku 1410 a krále Zikmunda z roku 1412), přesto to nezabránilo obnovení války proti nim (*arma movencium extitit resumpta*). Papež by neměl odeprít pomoc těm, kteří se ze svobodné vůle zavázali sloužit Bohu. Prusy arcibiskup popisuje jako zemi, kde sláva Kristova jména může být hlášána jen díky zbožným válkám vedeným řádovými rytíři (*illa patria, que ob Christi nominis gloriam tot per annos pia bella gessisse dinoscitur*). Tatáž země obdržela od papežů privilegia a je pod ochrannými křídly svatě říše (*quam [...] terram [...] sacrum imperium sub alis sue proteccionis gloriosius favendo multis prerogativis insignivit*).⁸⁶⁹

V podobném duchu, byť s jinými akcenty, se nesla řeč pro římského krále. Výchozím biblickým citátem se stal verš „Ujmi se mé pře a zastaň se mne“ (Ps 118,154: *Judica iudicium meum et redime me*). Rovněž zde zasadil řečník do úvodu své promluvy antický motiv hovořící o poníženém odevzdání se římských měšťanů moci Julia Caesara přicházejícího s velkým vojskem. Stejně se před králem Zikmundem pokořují nyní i řádoví bratři,⁸⁷⁰ kteří ho pokorně prosí, aby se ujal jejich pře a soudil je s ohledem na potřeby říše a nedelegoval soud na jinou osobu, a aby uzavřený mír nezůstal pouze na papíře, nýbrž byl skutečně uveden v život.⁸⁷¹

Úzkou souvislost obou řečí dokládá jejich totožný závěr, který měl stejně jako celek obou promluv vyvolat v posluchačích dojem, že samotná existence Řádu německých rytířů je vážně ohrožena a že teď záleží na postoji papeže a římského

869 Tamtéž, s. 391–392.

870 Tamtéž, s. 392: *dum Julius Cesar Rubiconis ad undas asperum ac civilia bella sicientem exercitum ductitaret, Roma, que ab eo armorum impetu petebatur, videns libertatem suam in periculo fuisse sub canibus mutilari, suppliciter ... Cesaris ante pedes se humilians ... pacem et pacis federa exoravit. Sic hodie tali et simili more pia religio sancte Marie Teutonicorum humilis vestre dominacionis milicia ac Romano imperio devotissimus ordo ... coram vestre maiestatis solio prostratus [...].*

871 Tamtéž, s. 393: *In primis petimus, ut vestra immensa clemencia ac providencia in iudicando iudicium vestrum illud non tanquam negocium rei private sed veluti causam rei publice ... dignetur pertractare et quod ita iudicet, ut non sit opus alio iudicio, prout iam pridem, heu, proch dolor, factum cum ingenti dampno nostro sensimus, ... iudicet, ut non, quod solum carthis inhereat, pacis nomen inane et vacuum nobis tribuatur, sed pacem solidam, firmam immobilemque ...*

krále, zda nechají řád padnout a budou přihlížet jeho zániku, či zda se pokusí o jeho zachránu: *Petimus dignis cum suspiriis, quatenus vestre sanctitatis exuberans benignitas (resp. regia vestra clemencia) non paciatur illam deduci ad exterminium, ne in annalibus vestri pontificatus locum adinveniat descriptio tanti dampni, qua narretur, ipsum ordinem, quod absit, vestris temporibus perisse [...]*.

Kázání, která před papežem a římským králem pronesl Ondřej Łaskarzyc,⁸⁷² se obsahem i stylem značně odlišují od promluvy představitele řádu. Polský biskup zvolil pro obě řeči jednotné téma – pokoj (*pax*). K Zikmundovi Lucemburskému promluvil na motiv z Janova evangelia (Io 14,27), kde jsou zapsána Ježíšova slova jeho učedníkům „Pokoj vám zanechávám, svůj pokoj vám dávám“ (*Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis*). Ježíš, který přinesl na zem pokoj, předal jej jako svůj odkaz (*testamentum*) církvi, jejímž ochráncem a obhájcem je právě římský král, a proto na něm jako druhém císaři Konstantinu leží zodpovědnost uvádět pokoj do celého světa.⁸⁷³ Ježíšova slova implikují dva aspekty: odkaz (*testamentum*) a smlouvu (*documentum*); první přivádí člověka ke ctnosti (*virtus*), druhý ke spáse (*salus*). Łaskarzyc se ve svém kázání rozvádí pouze první aspekt.

Po oslavné pasáži o prospěšnosti pokoje pro všechny lidi následuje otázka, proč i přesto zemi zmítají války? Důvodem je podle řečníka nerespektování Božích nařízeních. Největším projevem lidské neposlušnosti je samozřejmě aktuální nejednota v církvi (schizma), která navíc rozmnožuje lidské neřesti a hříchy. Pokud ji římský král neodstraní, jak se o to za posledních 37 let pokoušela knížata a moudří tohoto světa, pak církev čeká už jen pekelný oheň!⁸⁷⁴ Neštěstí z této situace vyplývající postihuje rovněž nejmírumilovnější Polské království na hranicích křesťanského světa, které je neustále pustošeno nespravedlivými válkami, ačkoliv je štítem mnohých pravověrných křesťanů.⁸⁷⁵ V poslední době se k nim připojil litevský lid, který je namísto toho, aby byl jako nová zahrada zavlažován láskou a křesťanským učením, i po přijetí pravé víry utlačován nepřátelskými nájezdy.⁸⁷⁶

872 Text jeho promluvy vydal Hardt II, sl. 170–176 (před králem Zikmundem) a sl. 177–183 (před papežem Janem XXIII.). Polský překlad citovaných kázání viz FRONTCZYK, M.: *Andrzej Łaskarz*, s. 160–169. Srov. NOWAK, Z. H.: *Międzynarodowe procesy*, s. 64.

873 Hardt II, s. 170: *Quique [Ježíš Kristus – PB] post, extremum transiturus de hoc mundo ad patrem, sponsae suae ecclesiae, cui officio advocacionis et defensionis feliciter praesides, sequenti themate pro testamento ultimo sic inquit relinquit pacem: Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis [...]*.

874 Tamtéž, sl. 172–173: *Nisi jam per tuam regiam providentiam extigatur, ardebit usque ad inferni novissima.*

875 Tamtéž, s. 173: *Ac demum finitimae Christicoliarum partes, pacatissimum scilicet regnum Poloniae, scutum multorum fidelium, novit tua regia providentia, guerrarum tempestate quatitur minus juste.*

876 Tamtéž: *Et spiritu sancto fundata nova proles ecclesiae, gens bellicosa Lituaniae, in latissimas diffusa provincias, quanquam neophyta, ejus tamen fides Deo est cognita, et nota devotio, efficiens Deo sacrificium vesperinum [...]. Ecce incursibus hostium molestantur, qui foveri debuerant, ut novellae plantationes et arbusta, charitatis obsequio, ac exemplari doctrina per Christi fideles irrigari.*

Římskému králi se zatím podařilo utlumit neshody v církvi tím, že svolal koncil a vzal pod svou ochranu papeže, kterého neapolský král vyhnal z Říma. Łaskarzyc využil ve své promluvě biblické metafory. Zikmunda označil jako druhého krále Davida (*alter David*) a Kostnici jako nový Jeruzalém, kam měla být uvedena izraelská truhla smlouvy, tj. církev (*arca = ecclesia*). Po vzoru císaře Konstantina by však měl být král přítomen na koncilu ne kvůli tomu, aby ukázal svou moc, nýbrž aby byla nalezena pravda a byly odstraněny veškeré nepravosti.⁸⁷⁷ Král Zikmund byl Bohem vyvolen a pomazán, aby přinesl ostatním lidem pokoj a církev vysvobodil od jejich nepřátel. Proto kazatel prosí Boha o to, aby krále obdařil odpovídajícími dary, jako jsou spravedlnost, horlivost, laskavost, moudrost a zbožnost.⁸⁷⁸

V závěru své řeči kazatel římského krále vybídl, aby nesešel z nastoupené cesty reformy církve, a současně mu k jeho reformním snahám nabídl pomoc polsko-litevského poselstva, které je od polského krále a litevského velkoknížete vybaveno plnou mocí k přijetí všech ustanovení, na nichž se shodne s papežem a koncilem.⁸⁷⁹

V Łaskarzycově promluvě určené papeži Janovi XXIII. vystupuje sice stejný výchozí motiv pokoje (Ps 121,7: *Fiat pax in virtute tua et habundantia in turribus tuis*), ale jsou z něj odvozeny jiné závěry.⁸⁸⁰ Příčinou papežského schizmatu je pýcha (*superbia*), k jejímuž překonání je zapotřebí pokory (*humilitas*). Podle Kristova příkladu, který šel cestou pokory a poslušnosti a jako dobrý pastýř položil svůj život za své ovce (Io 10,11: *bonus pastor ponit animam suam pro ovibus suis*), měl papež jako jeho náměstek rovněž nelpět na svém úřadu. Tak otevřeně to Ondřej Łaskarzyc pochopitelně nemohl říci, ale vypomohl si slovy Jana Křtitele, který z vězení poslal své posly k Ježíši s otázkou, zda je tím, který měl přijít, nebo mají očekávat

877 Tamtéž, sl. 174–175: *Quoniam exemplo religiosissimo principis Constantini, praedecessoris tui, non ad potentiam ostendendam synodali tractatu interesse te oportet, sed ad veritatem inveniendam, ne ultra multitudo pravus doctrinis attracta et distracta discordet.*

878 Tamtéž, sl. 175–176: *O te vere felicem principem, qui tali modo voluntarios labores appetitis, ut possis aliis praeparare quietem, et si haec terminanda divina clementia tibi reservavit. Eja ergo, domine rex, post Christum rex regum et domine dominantium. Ecce, unxit te dominus super haereditatem suam, in principem, et tu liberabis populum eius de manu inimicorum (I. Reg. X.) [...] Ad quae votive perficienda oramus omnes curvi, miti tibi e coelis rectitudinem Mosis, zelum Pinchae, mansuetudinem Davidis, Trajani justitiam, sapientiam Salomonis, ac genitoris tui item ac divae memoriae Caroli IV. religiosam prudentiam, qua mundum subjecit, et in suum amorem convertit.*

879 Tamtéž: *Adsunt enim in praesentiarum venerabiles et reverendi in Christo patres, sacri antistites, doctores et magistri, magnificique nobiles et strenui milites, et ego, parvulus, missi a praeclaris principibus, dominis Uladislae rege Poloniae etc. et Alexandro, alias Witoldo, magno duce Lituaniae, cum aliis eis assistentibus, majestati tuae regiae sincero cordis glutino, in charitate non ficta, ad quaevis beneplacita et grata confidenter astricti. Qui potestati vestrae regali volunt, et optant flammato desiderio in facto tam utili, tamque necessario, et laudabili totius orbis negotio efficaciter in domino assistere, cum pleno mandato regni Poloniae, et dominorum suorum, suscipiendi, approbandi et exequendi universa et singula, quae celsitudo vestra cum sanctissimo domino nostro domino Johanne papa XXIII, et cum sacro concilio Constantiensi statuere et ordinare decreverit, ad laudem et honorem Dei, et ad salutem omnium populorum, et ad Romanae et aliarum ecclesiarum commodum et immunitatem.*

880 Tamtéž, s. 177–183.

jiného zachránce. Tutéž otázku naplněnou nadějí a očekáváním nyní ve své řeči pokládá polský intelektuál papeži⁸⁸¹ Nejvyšší pontifik drží podle polského biskupa ve svých rukou všechny možnosti vedoucí k odstranění schizmu. Łaskarzyc jen varuje před zanedbáním této záležitosti, což by vedlo k ještě horším následkům. Naopak obnovení jednoty v církvi přinese pokoj i do ostatních křesťanských království a zemí.

Teprve v závěru své řeči vzpomněl kazatel polského krále a litevského velkoknížete, kteří se rovněž podílejí na obnově jednoty a pokoje v církvi. Vyslechli prosbu papeže a z úcty k apoštolskému stolci uzavřeli příměří s řádem, proti kterému vedli spravedlivou obrannou válku, ačkoliv to polsko-litevské straně nepřineslo zatím žádný užitek.⁸⁸² Proto knížata za projevenou poslušnost papeži očekávají, že během jeho pontifikátu zavládne pokoj.⁸⁸³

Díky srovnání úvodních promluv řádového i polského kazatele lze i přes použité stereotypní motivy a obrazy rozpoznat rozdílný přístup obou delegací k papeži, římskému králi, koncilu i k samotné prusko-polské kauze. Na pozadí sebevědomého vystoupení poznaňského biskupa-elektu, který neváhal pojmenovat právě příčiny hluboké krize v církvi a nabídnout pomoc představitelů Polského království a Litevského velkoknížectví na reformním úsilí, působí vystoupení arcibiskupa Jana z Wallenrode velmi pokorně až servilně. Tento postoj odpovídal sebepojetí řádu jako duchovní korporace, za jejíž rozvoj a prosperitu byli zodpovědní stejnou měrou papež i císař. Vliv kázání na posluchače či na průběh sporu nelze samozřejmě příliš přeceňovat, přesto jejich obsah odhaluje hlavní strategii, již se obě delegace během koncilu zpravidla řídily.

Šíření pomluv a letáková kampaň

Rozporuplné zájmy jednotlivých skupin a živé diskuze o odstranění troj-papežství a reformě církve, ale rovněž určité předsudky a stereotypní představy o druhých, se staly živnou půdou pro vznik nejrůznějších pamfletů a letáků, které měly ze-

881 Tamtéž, sl. 179: *Tunc es, pater sancte, qui hoc lugubre excitatum schisma igne Spiritus Sancti extinguere per virtutem humilitatis advenisti, et extra mundi ditiones in exilium perpetuum propulsare atque sepelire decrevistis, an alium expectamus?*

882 Tamtéž, sl. 181: *Quod devote ac religiose considerans praelibatus princeps ac dominus, rex Poloniae, et Witoldus magnus dux Lituaniae, per reverendum in Christo patrem, dominum dominum episcopum Lasonensem, episcopum sedis apostolicae et vestrae sanctitatis, in illis partibus esse necessarium exhortatus, arma, quae validissimis exercitibus pro sua defensione tunc moverat, pro sedis apostolicae reverentia, licet non sine gravi dispendio utrique parando deposuit, et gladium, quem justitia sua dextre adversus dominos cruciferos de Prussia vibratum tenuerat, convertit in vaginam.*

883 Tamtéž, sl. 181–182: *Vestrae sanctitati devotissime supplicans, quatenus attenda sua sinceritatis obedientia prompta, quam inconcusse sedi apostolicae et sanctitati vestrae exhibuit, ac tam cito exhibet, oriatur sibi in diebus vestris justitia et abundantia pacis. Quoniam Deus pacis erit nobiscum.*

směšnit a zhanobit protivníka. Jejich dochování je s ohledem na jejich krátkou životnost velmi vzácné.⁸⁸⁴ Navíc je třeba počítat ještě s jedním nástrojem, jenž málokdy zanechal stopy v písemných pramenech, totiž s pomluvou a fámou.⁸⁸⁵ Není jistě náhoda, že druhý pojem v českém jazyce pochází z latinského slova *fama*, tzn. pověst, která byla v kategoriích středověkého myšlení nepostradatelnou vlastností určující hodnotu a důstojnost jedince nebo společenství. Pověst byla ne-zřídka důležitým argumentem i v soudních procesech, proto byla pomluva a fáma často využívaným prostředkem k očerňování protější strany.⁸⁸⁶

Nejinak tomu bylo v případě prusko-polského sporu. Kolem poloviny února 1415 byla polská delegace rozhodnuta bránit čest polského krále a litevského velkoknížete před rozšiřovanými pomluvami. Před 4. březnem nechali přibít na vrata kostnických kostelů odpovídající počet letáků. Ačkoliv v nich nebylo řečeno, kdo tyto pomluvy šíří, ozvali se zástupci řádového poselstva s vlastním letákem, který byl zřejmě rovněž přibit na kostelní dveře. Co bylo obsahem oněch letáků?⁸⁸⁷

Polské letáky – celkem tři – byly zveřejněny jménem čtyř polských rytířů, Jana z Tuliszkowa a Závaše Černého z Garbowa, Tomasze Kalského erbu Poraj a Stanislava Obermuta.⁸⁸⁸ V prvním letáku se ohradili proti pomluvám, že polský král a litevský velkokníže nařídili svému vojsku, v němž sloužily rovněž pohanské oddíly:

- 1) házet na zem hostie a šlapat po nich svýma nohama,
- 2) stínat hlavy světců (soch nebo obrazů?) a narážet je na kůl a

884 Srov. FINKE, Heinrich: *Forschungen und Quellen zur Geschichte des Konstanzer Konzils*. Paderborn 1889, s. 152–157.

885 Mezi oběma pojmy (fáma je slovo hovorové) existuje jistá souvislost i určitý významový rozdíl. Podle slovníku spisovného jazyka českého je pomluva „nepravdivá špatná zpráva o někom,“ zatímco fáma je podle téhož slovníku „zprávou o něčem šířenou vypravováním“. Pomluva vzniká tedy s úmyslem někomu poškodit pověst (původní význam lat. slova *fama*!). Fámě tento úmysl spíše schází, vzniká samovolně, ale pověsti jednotlivce nebo skupině může uškodit taktéž. V našem případě se spíše bude jednat o pomluvu, avšak v pramenech nelze vždy vypátrat původce nebo záměr jejího vzniku.

886 K využití fámy v politickém boji (zde konkrétně v boji o investituru) viz MÜNSCH, Oliver: *Gerüchte und ihre Verbreitung. Beobachtungen zur Propaganda im Investiturstreit*. In: Brief und Kommunikation im Wandel. Medien, Autoren und Kontexte in den Debatten des Investiturstreits. Hg. v. Florian HARTMANN. Unter Mitarbeit von Anja-Lisa SCHROLL – Eugenio RIVERSI. Köln – Weimar – Wien 2016, s. 69–90; HÜBNER, Klara: *Mord und Rufmord. Politische Propaganda und die Anfänge der Schwarzen Legende König Wenzels IV.* In: Reformverlierer 1000–1800. Zum Umgang mit Niederlagen in der europäischen Vormoderne. Hg. v. Andreas BIHRER – Dietmar SCHIERSNER. Berlin 2016, s. 57–95 ukazuje na příkladu Václava IV., jak cíleně vedená politická propaganda opozičních kruhů vůči králi (pražský arcibiskup Jan z Jenštejna a vysoký klérus, české panstvo a kurfiřti) mohla zničit dobrou pověst panovníka (*dif-famatio*). Překvapuje pasivita krále Václava vůči veřejnému očerňování jeho osoby. Obvinění z vraždy kněze a dalších přehmatů vůči církevní moci se z původní právní argumentace proměnilo v politickou propagandu, která ovlivnila středověký historiografický diskurz o českém králi.

887 Opisy těchto letáků se dochovaly v DOZA Wien, Hs. Nr. 142, pag. 145–152. Jejich obsah komentoval NIEBOROWSKI, P.: *Der Deutsche Orden*, s. 141–143; velmi stručně k tomu viz OZÓG, K.: *Uczeni*, s. 207, pozn. 173.

888 Více viz v pozn. 503.

3) těhotným vyřezávat plody z těla a následně je opékat a jíst.⁸⁸⁹

Polští rytíři označili anonymní pomlouvače za opovrženíhodné lháře⁸⁹⁰ a vyzvali je, aby předstoupili před papeže, římského krále, kurfiřty, knížata nebo celý koncil, kde na tyto pomluvy zazní řádná odpověď.

Na polský leták zareagovalo řádové poselstvo tvrzením, že není rozsévatelem pomluv a už vůbec neobviňovalo za zmíněné zločiny přímo polského krále, resp. litevského velkoknížete. Popis hrozných činů, které byly skutečně spáchány na řádovém území, byl součástí oficiální zprávy předložené papeži, římskému králi a koncilu v písemné i ústní formě, jejíž součástí byla rovněž relace o prusko-polských dvoustranných rozhovorech a o tom, jaké ústupky byl řád ochoten učinit a jak to nakonec stejně nevedlo k uzavření příměří.

Způsob dochování řádové odpovědi stojí za pozornost. Ve vídeňském rukopisu lze totiž nalézt delší a kratší variantu.⁸⁹¹ První obsahuje seznam zločinů, jenž ale daleko překračuje počet tří obvinění z polského letáku, spáchaných na řádovém území polsko-litevským vojskem:

1) Vyhazování svatého sakramentu z kostelů a jeho rozsypávání, krádeň monstrancí a vylevání svatého oleje. 2) Odstraňování hlav ze soch a obrazů (*bilde*) Ježíše Krista, Panny Marie a svatých a dosazování kozích a psích hlav na jejich místo. 3) Napichování krucifixů na kopí. Krucifixy jsou obstoupeny zástupem, který křičí: „Toto je Bůh křesťanů. Ať jim pomůže, pokud je toho vůbec schopen.“ 4) Zničení 300 kostelů. 5) Vraždění kněží během sloužení mše. 6) Dobývání katedrálních kostelů jako pevností. V případě kostelů s masivními zdmi byla spálena alespoň jejich vnitřní vybava a výzdoba. 7) Úplné zničení tří biskupství. 8) Zpustošení katedrálních kostelů, kde byly slouženy nejkrásnější bohoslužby. 9) Vypálení mnohých měst, vesnic a zabití velkého počtu obyvatelstva. 10) Zneuctění a vraždění

889 DOZA Wien, Hs. Nr. 142, pag. 145: *Wir haben gehort, das mann den irluchten ffursten Wladislaum von Gotis gnaden konig czu Polan und siner cronen und dem hochgeborn Allexander anders Wytolt genant, groÙe ffurste czu Littaw scholt habe gegeben, das sie hetten geheÿßen in Prussen [1.] den heiligen lichnam uff die erde werffen und mit fuÙen daruff treten uncristlichen und [2.] die heilige martir enthobeten und uff die phlucke stecken und [3.] uÙ den swangern frauen die kynder uÙsnyden und die braten und geÙen.* Informaci o obsahu tohoto letáku předal velmistřovi arcibiskup Jan Wallenrode ve svém listu z 15. února 1415. Sám ji získal od římského krále (!), viz LivUB V, sl. 47, č. 1994: *Uns hat gestern unser herre, der koning [Zikmund Lucemburský – PB], geseit, wie das die Polan brive hir umber anslahen wöllen, wer iren herren zulege, das der heilige leichnam us der monstrantien geworfen si und frauen beschemet und kindlein erstochen und erslagen;* srov. BGDO II, s. 227, č. 114. Že Poláci svůj záměr zrealizovali, informoval arcibiskup řádové vedení na počátku března, viz LivUB V, sl. 51, č. 1997: *[...] wir sehen das doch cleglichen ist, das die Polan hir iber den orden und nemlichen ewirn boten einen brive vor, den andern noch, an die kirchthüre hir und her anslahen, domit sie meinen zu bewaren und vernatworten von des ordens wegen sich nîmandes annîmet, denn so vil als der kompthur [dzierzgoñský komtur Fridrich z Weldenu – PB] mit den ewirn, die hir sind, mit seiner schrift, mit dem landkomthur von Elsasen [Markvart z Königseggau – PB] nach rat des meisters von Deutschen landen [Konrád z Eglolfsteinu – PB] thun mag;* srov. BGDO II, s. 229, č. 115.

890 DOZA Wien, Hs. Nr. 142, pag. 145: *Wer das hat uÙgedacht ader czihet [...] der czihet sie als eyn boser wichte und luget daran [...].*

891 Tamtéž, pag. 145–147.

nespočtu žen a panen. 11) Vraždění žen s dětmi na rukách a ponechání těl podél cesty. 12) Bezcitné vraždění každé osoby jakéhokoliv postavení. 13) Odvláčení velkého zástupu křesťanů do pohanských zemí, z čehož plyne hrozba, že se už nikdy nevrátí ke křesťanství.

Z obou variant byla ale nakonec zveřejněna ta kratší. Co přivedlo řádové poselstvo k takovému rozhodnutí, nelze z příslušných pramenů zjistit.⁸⁹²

Polská strana zareagovala dalším letákem, v němž poukázala na to, že explicitně nejmenovala žádné pomlouvače. Reakce řádových bratří dokládá údajně jejich vinu, neboť to byli právě oni, kdo šířili dehonestující řeči o polském králi a litevském velkoknížeti. V textu letáku je zopakována výzva z prvního pamfletu a přidán další bod, podle něhož to byl řád, kdo porušil dohody a smlouvy potvrzené papežem a římským králem. Válka, kterou proti řádu vedl Vladislav II. Jagello a Vitold, byla spravedlivá, neboť chránila jejich území před nájezdem nepřítelů.⁸⁹³

V následující replice němečtí rytíři odmítli obvinění z porušení míru a ze lži. Navíc vyzývali všechny své příznivce, aby polské rytíře přesvědčili, že nemají vést při tímto způsobem a přenechali rozhodnutí papeži, římskému králi nebo koncilu, neboť jedině tak je možné dojít k pravdě a spravedlnosti.⁸⁹⁴

Letáková kampaň se dočkala i pomyslného třetího kola. Polští rytíři totiž trvali na tom, že šířitelem hanebných pomluv byl řád a úkolem polských letáků bylo jej odhalit. Vyzývají proto všechny, aby přiměli německé rytíře k zanechání této praktiky a trpělivému očekávání na konečný výrok koncilu ohledně jejich sporu.⁸⁹⁵ V poslední odpovědi řádoví zástupci vysvětlili, že nepřišli na koncil řešit své spory přibíjením letáků na dveře kostelů, nýbrž veřejným jednáním před papežem, římským králem a koncilem. Proto je to jejich poslední replika tohoto druhu a na další polské letáky už nebudou reagovat.⁸⁹⁶

Vzájemná nařčení z nekřesťanských zločinů nebyla v prusko-polském sporu ničím neobvyklým. Docházelo k tomu už po roce 1386, kdy se Jagello stal polským králem, ale zejména po bitvě u Grunvaldu (15. července 1410), kdy obě strany rozvinuly široce pojatou propagandistickou akci s cílem přesvědčit papežský dvůr a dvory evropských panovníků o správnosti vlastního jednání. Jádrem sporu se staly vojenské oddíly polsko-litevské armády složené z pohanů. Jejich nasazení v boji proti křesťanům a navíc proti Řádu německých rytířů, který byl podle vlastního sebepojetí i mínění rozšířeného po západní Evropě v této části kontinentu

892 Delší varianta je ve vídeňském rukopise přeškrtnuta, proto se NIEBOROWSKI, P.: *Der Deutsche Orden*, s. 142 domníval, že šlo o později nevyužitý koncept.

893 DOZA Wien, Hs. Nr. 142, pag. 148–149: [...] *die selben bruder dutsch ordens, die es geschriben haben, den fryden [...] verrucket und gebrochen haben [...] mussten sie [Vladislav II. Jagello a Vitold – PB], wy' ungeren dirkegen thun ire lande und lute zu beschirmen und haben rechtfertigen und cristlichen kryg gefuret [...]*.

894 Tamtéž, pag. 149–150.

895 Tamtéž, pag. 151.

896 Tamtéž, pag. 152.

ochranným štítem proti pohanům, mělo delegitimizovat veškeré spravedlivé důvody pro válečné akce polsko-litevské strany.⁸⁹⁷ Přesto Vladislav II. Jagello nebo poznaňský biskup Vojtěch Jastrzębiec argumentovali, že pohané nebo schizmatici (pravoslavní křesťané) v polsko-litevské armádě jsou jenom poddanými polského krále nebo litevského velkoknížete, a kontrovali argumentem, že i němečtí rytíři zapojují do bojových operací pohanské Prusy nebo král Zikmund Lucemburský využívá vojenských schopností svých pohanských poddaných nebo schizmatiků. Když je to dovoleno jiným křesťanským panovníkům, proč by to mělo vadit u polského krále?⁸⁹⁸

897 Viz např. manifest velmistra Jindřicha z Plavna určený do říše ze 14. prosince 1410 v *Jahrbücher Johannes Lindenblatts oder Chronik Johannes von der Pusilie*. Hg. v. Johannes VOIGT – Friedrich Wilhelm SCHUBERT. Königsberg 1823, s. 395–399, zvl. s. 395–396: [...] *sunder sich czuhand mit starken unde grosser menige allerley ungeloubigen Thatarn, kesser menige heyden, Reusen, Walachan, Samaythen und Littawen besammelt weder unsern Orden [...]*. V tomtož manifestu byly vypočítány zločiny nepřátelského vojska na křesťanech, viz tamtéž, s. 396: *unde dornoch mit der selbige mennige geweldiglich czog durch das land czu Preussen das her leider an leuthen, steten, festen und dorffere mit totslagen, morden, beschemunge juncfrauwen unde frauwen, brande, raube, kirchbrechung der heiligen sacramente vormelunge, vorsprechung unde under die füsse tretunge, wegtrybunge der leuthe in Thatherische unde andere heydenische lande so gar jemerlichen gewüestet hat und vorterberet, [...] sunder vorbas czog mit dem selbigen undithen [...]*. V podobném duchu napsal Zikmund Lucemburský v manifestu (30. ledna 1412) určeném do říše, viz RTA VII, s. 181–186, č. 125, zde s. 184: [...] *was unachtperlicher scheden derselb orden und manich cristenmensch dorinne enphan-gen haben, und waz dorinne cristenblüttes von Sarraczenischen dieten als Lytwen Tartarij Sameyten und andern ungloubtschen, die der vorgnant von Polan und herzog Wytaud, als man gemeinlich seit, zu in geruffet und zu hulf gnommen hatten, vergossen ist, cristner lande verhergert, lude gefangen hinwegfür't, kinder jungfrauwen frauwen und witen ernort gesmeht, kirchen zu'rstoret, und vil anderer unmenschlicher dinge zu lestr'ng unsers glou'bens beschehen sind.*

898 Viz např. list poznaňského biskupa z 29. července 1410 určený polským duchovním přebývajícím u římské kurie v Boloni (SSrPr III, s. 427–429), list polského krále z 11. listopadu 1410 pro Jindřicha z Rožmberka (CESDQ III, s. 498–500), v němž se brání před obviněním, že útočí na křesťany s pomocí pohanských oddílů (Tamtéž, s. 499: [...] *ipsi Cruciferi coram vobis et aliis Christi fidelibus multa de nobis frivola et conficta fame nostre detractiva mendacia commentisiant, inique asserentes, quod nos adunata nobis multitudinē paganorum exercitum ipsorum in prelio predicto manibus et armis paganis prostratum calcassemus et amplius tenderemus in exterminium sacre fidei orthodoxe [...]* *nec alias pro subsidio habuimus nisi subiectas nobis et domino Alexandro alias Witowdo duci Lituanie [...]* *servientes nationes; nunquam omnes barbaros et extraneos ad nostra vocare auxilia habuimus in conceptu, de his autem, que nostre sunt subiecti dicioni et nostram inhabitant regionem, nemo legitime poterit moveri vel causari racione, ex quo multi reges et principes christiani, sicut dominus Sigismundus rex Hungarie et ipsi Cruciferi, in exercitibus suis alius fidei et sibi subiectas, videlicet Iassy, Cury, Bosnenses, pro subsidio habere consueverunt nationes. Quare ergo dumtaxat nos ius nostrum exequi prohibemur, quod omnibus christianis principibus conceditur exercere?)* a list téhož krále nejmenovanému kardinálovi z 2. prosince 1410, aby zabránil šíření nepravdivých informací, jako by polský král usiloval s pomocí pohanů o vyhubení katolické víry. Dělalí to jeho úhlavní nepřátelé – Řád německých rytířů, aby získali od papeže povolení vyhlásit proti polskému králi křížovou výpravu, viz CESDQ I, s. 35, č. 41: *Verumtamen datum est nobis intelligi, quomodo Cruciferi de Prussia, nostri capitales inimici, contra nos multarum detractionum genera emittentes ad universos christicolanarum fines terrae et ad sanctissimum in Christo patrem, dominum nostrum apostolicum, famam nostri nominis obfuscare non desistunt, aientes proditorie et subdole, quod nos in destructionem fidei catholicae participio infidelium uteremur, et per tales fictiones contra nos a domino nostro papae petere volunt passagium.* Více viz GRABSKI, Andrzej Feliks: *Pogruwaldzkie polemiki*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Humanistyczno-Społeczne I/45, 1966, s. 45–66; BOECKMANN, H.: *Johannes Falkenberg*, s. 90–91.

Důvěrné kontakty s pohany nebo pohanskými panovníky byly v očích křesťanské společnosti vždy podezřelé, proto nepřekvapuje, že protivníci polského krále a litevského velkoknížete využívali každé příležitosti, aby rozšiřovali zprávy o jejich spojenectví s tureckým sultánem. V listu z 18. října 1415 určeném koncilu si oba stěžují na své nepřátele, kteří rozšiřují zvěsti o tom, že polský a litevský vládce zapříčinili porážku uherského vojska v bitvě proti Turkům.⁸⁹⁹ Později byly v Kostnici dokonce šířeny zprávy, že polský král chce provdat svou dceru Hedviku za syna tureckého sultána. Sňatek měl stvrdit spojenectví mezi polským a tureckým panovníkem, v jehož důsledku mělo uherské království připadnout Vladislavu II. Jagellovi! Proti šíření těchto pomluv vystoupil Zikmund Lucemburský, pobývající tehdy na diplomatické cestě po západní Evropě, a poslal koncilu a dalším osobám list, v němž polského krále očisťuje z těchto nařčení. Obhajování cti polského krále přímo v Kostnici se ujal uherský palatin a Zikmundův dvořan Mikuláš z Gary.⁹⁰⁰

K označení řádového poselstva jako šířitelů těchto zpráv chybí konkrétní pramenné svědectví, přesto s ohledem na vzájemně napjaté vztahy nelze tuto možnost zcela vyloučit. Nařčení ze spolupráce s tureckým sultánem a nárok na uherské království bylo jednoznačně proti politickým zájmům Zikmunda Lucemburského, který se právě v této době v prusko-polském sporu stále více přikláněl na stranu Vladislava II. Jagella. Uvedená pomluva mohla mít za cíl tomuto trendu zamezit

899 CEV, s. 333, č. 651: *Et quamvis nos ad semovenda dampna et pericula eiusdem serenissimi principis domini Sigismundi Romanorum regis fideliter initimur, quiddam tamen emuli nostri, propter salutis immemores, famam nostram innocentem denigrare desinunt, asserentes, quod strages predicta baronum et armigerorum regni Ungarie memorati de nutu et annuencia (!) nostra processisset, cum tamen hoc ipsum difficulter (sic) credi poterit, per quemlibet probum et fidelem christianum, ut illum nos supplantare vellemus, pro quo parati sumus exponere vitam nostram.*

900 Řádový prokurátor ve své zprávě z 9. října 1416 zmiňuje list krále Zikmunda, kterým ospravedlňuje polského krále (BGDO II, s. 367, č. 182): *Ouch so hat der romissche konig dem concilio eynen briff geschriben, in deme her den konig von Polan entschuldigt dovon, das her des keysers son von Turken syner tochter sulle haben vortruwet.* Dochovaly se rovněž dva zřejmě koncepty listu Mikuláše z Gary pro Vladislava II. Jagella, v němž slibuje bránit jeho královskou čest na koncilu, viz HEIMPEL, H.: *Aus der Kanzlei*, s. 177: *Ex litteris s. concilio nobisque [et] ceteris amicis et fratribus nostris per [...] Sigismundum Romanorum regem etc. scriptis collegimus, quomodo idem [...] d. Sigismundus frater vester carissimus sincere caritatis et intemerate fidei erga vos gerens voluntatem vos a quibusdam notis infamiarum, que ex falsis et dolose fabricatis quorundam emulorum et malivolorum insidiatorum vestrorum adinventionibus in partibus Alamanie et aliis irrepserant et ex augmento cuiusdam rumoris venenosi et mordacis inceperant pullulare, quomodo vestra serenitas cum cesare Turcorum federata filiam vestram, neptem nostram, nato ipsius Turcorum cesaris desponsasset, queren per consequens regnum Hungarie ad vos attrahere et ipsum pro vobis usurpare, coram ipso s. concilio et alibi excusat realiter et pro abolicione eiusdem infamie, que contra omnem Dei iusticiam vobis iniuriose impingitur, pro vobis fraternaliter respondet seriose, nobis id ipsum per scripta sua precipiens, ut innocenciam vestram efficaciter, ubi possemus, expurgare deberemus et rumores in huiusmodi negotio pullulantes extinguere, quocienscumque fieret oportunum.* Z označení královské dcery neptem nostram vyplývá, že pisatelem listu byl uherský palatin Mikuláš z Gary, který měl za manželku Annu, dceru Heřmana II. Celského (1365–1435). Jeho dcera Barbora byla manželkou Zikmunda Lucemburského, zatímco dcera jeho bratrance Viléma Celského jménem Anna (zemřela 1416) byla provdána za Vladislava II. Jagella. Z tohoto vztahu se narodila dcera Hedvika (8. dubna 1408), která podle rozšiřovaných pomluv měla být provdána za syna tureckého sultána.

a zvíkat Zikmunda v jeho podpoře polského stanoviska, což bylo v bytostném zájmu řádového poselstva.⁹⁰¹

Spor o christianizaci Žmudi

Spor o christianizaci Žmudi vyvolal na kostnickém koncilu velký zájem a nadšení. Stal se kauzou, která z povědomí koncilní veřejnosti téměř vytlačila jiné aspekty prusko-polského sporu. Čím si toto vzdálené území na okraji křesťanského Západu zasloužilo takovou pozornost?

Žmuď (Dolní Litva)⁹⁰² byla jedním ze dvou rozsáhlých regionů středověké Litvy. Tvořil ji pás území mezi řádovým státem v Prusích a Livonsku a na východní straně hraničila s historickým jádrem litevské země – Aukštota (lit. Aukštaitija). Žmuďané sídlili u dolního toku řeky Němen (lit. Nemunas, něm. Memel) a kolem jejích přítoků na pravém břehu. Přírodní ráz krajiny – hluboké lesy a bažiny – od pradávna Žmudi zajišťovaly určitou autonomii vůči litevským knížatům. Těžko dostupné území bylo rovněž častým cílem křížových výprav Řádu německých rytířů. Už od poloviny 13. století přenechávali litevští vládci nesnadno ovládnutelné území vždy na určitou dobu řádu, aby je spravoval. Když Jagello ještě jako pohanský litevský kníže (1382) slíbil odstoupit západní část Žmudi řádu, učinil tak z pragmatických důvodů, neboť chtěl, aby velmistr přestal podporovat jeho rivala Vitolda, který za jiných okolností učinil podobné gesto. Žmuď se tak stala vhodným objektem politického handlování s řádem, ovšem zcela vzdát se tohoto území litevská knížata rozhodně nechtěla.⁹⁰³

Určujícím momentem pro další osud pohanské Žmudi bylo uzavření mírové a hraniční smlouvy mezi velmistrem Konrádem z Jungingenu a knížetem Vitoldem 12. října 1398 v Sallinwerder. Ve smlouvě se litevský kníže zavázal šířit na svém území křesťanství a zachovávat mír s křesťanskými zeměmi. Smlouva detailně stanovuje průběh hranice Litevského velkoknížectví vůči Livonsku, Prusům a Mazovsku. V tomto bodě se Vitold vzdal veškerých práv na Žmuď. Důvodem uzavření mírové a spojenecké smlouvy s řádem a odstoupení Žmudi byly Vitoldovy ambi-

901 Srov. SPRINGMANN, K.: *Polen und der Deutsche Orden*, s. 95–98, který vylučuje možnost, že by řád byl původcem těchto pomluv. Podle něj se dokonce mohly zakládat částečně na pravdě, protože krakovský dvůr udržoval v té době diplomatické styky s tureckým sultánem.

902 Lit. Žemaitija; něm. Samaiten, Schemaiten, Žemaiten, Samogitien; lat. Samogitia.

903 KUBON, S.: *Die Außenpolitik*, s. 68–123, který na základě detailní analýzy řádové korespondence zpochybňuje v historiografii dosud rozšířenou tezi o promyšlené expanzivní politice velmistra usilujícího získat Žmuď jako území spojující Prusy s Livonskem. Srov. RADOCH, Marek: *Walki Zakonu Krzyżackiego o Żmuď od połowy XIII wieku do 1411 roku*. Olsztyn 2011 (neměl jsem k dispozici), který neúspěšné usilování řádu o Žmuď pojímá v anachronických a morálních kategoriích (zlý řád proti šlechtynům Žmuďanům); viz velmi kritickou recenzi jeho knihy KWIATKOWSKI, Krzysztof – SZWEDA, Adama: *Nieco uwag o książce Marka Radocha*. ZH 77, 2012, s. 465–494.

ciózní plány na východní hranici Litevského velkoknížectví, kde chtěl expandovat na území Moskevského velkoknížectví.⁹⁰⁴

Vitold tedy nejen odstoupil Žmuď, ale v počáteční fázi dokonce sám aktivně pomáhal prosadit vládu řádových fojtů (např. výstavbou hradů), kteří byli bezprostředně podřízeni velmistřovi v Malborku. Bádání se celkem shoduje v názoru, že bez litevské pomoci by ovládnutí vzdorujícího obyvatelstva nebylo možné.⁹⁰⁵ Proto není těžké si domyslet, co by se stalo, kdyby se Vitoldova dosavadní vstřícná politika vůči řádu změnila. K obratu došlo po katastrofální porážce litevského vojska nad řekou Vorskou (12. srpna 1399) a krachu Vitoldovy expanzivní politiky na východ. Bezprostředním důsledkem byla Vitoldova užší spolupráce s Vladislavem II. Jagellem vyjádřená ve vilensko-radomské unii z roku 1401.⁹⁰⁶ Oběma bratrancům začalo zřejmě docházet, že značné úsilí vložené do upevňování vlády německých rytířů na Žmudi může skončit tak, že o území natrvalo přijdou. Žmuď mohla být rovněž záminkou ke společné generální vojenské ofenzivě polského krále a litevského velkoknížete proti řádu v Prusích.

Platné smlouvy však nebylo možné vypovědět, a proto litevský velkokníže podněcoval nespokojené Žmuďany k povstání proti velmistřově vládě. První z nich vypuklo v březnu 1401, a pak docházelo k nepokojům opakovaně. Během bouří Vitold vystupoval jako ochránce a vysvoboditel utlačovaných.⁹⁰⁷ Tehdy začaly obě strany rozesílat na evropské dvory propagandistické písemnosti. Vitold si v nich stěžoval na utlačovatelskou politiku řádu vůči Litvě a zejména Žmudi. Velmistr kontroval obviněním litevského velkoknížete z nečestnosti, lstivosti a proradnosti.⁹⁰⁸

Mír uzavřený v Raciązku v roce 1404, do nějž byl zahrnut i polský král, potvrdil v otázce postavení Žmudi ustanovení smlouvy ze Sallinwerder.⁹⁰⁹ K zásadní změně došlo až po porážce řádového vojska u Grunvaldu a uzavření toruňského míru (1. února 1411), na jehož základě byla Žmuď postoupena polskému králi a litevskému velkoknížeti, ale pouze doživotně. Po jejich smrti mělo území opět připadnout řádu. K tomu však nikdy nedošlo, neboť v důsledku porážky řádových vojsk polsko-litevskou armádou roku 1422 a po uzavření melnenského míru (27. září 1422)

904 Body mírové smlouvy viz SDOP I, s. 9–12, č. 2; srov. KUBON, S.: *Die Außenpolitik*, s. 110–111.

905 Tamtéž, s. 124–132. V letech 1405–1409 byl žmuďským fojtem pozdější velmistr Michal Kűchmeister, viz NŐBEL, W.: *Michael Kűchmeister*, s. 15–33.

906 K východní politice Vitolda a jeho relacím s Vladislavem II. Jagellem v tomto období viz NIKODEM, J.: *Witold*, s. 141–250.

907 Tamtéž, s. 251–268.

908 Viz list Vitolda všem křesťanským vládcům (CEV, s. 75–76, č. 238); list velmistra papeži a kardinálskému kolegiu (CDP VI, s. 163–165, č. 122); burgundskému vévodovi (CDP V, s. 155–156, č. 116) a anonymnímu knížeti (CDP VI, s. 113–117, č. 112).

909 SDOP I, s. 33–39, č. 24–30; srov. KUBON, S.: *Die Außenpolitik*, s. 144–174.

byla příslušnost Žmudi k Litvě definitivně potvrzena (tehdy dohodnutý průběh hranice zůstal nezměněn až do 20. století!).⁹¹⁰

V těchto mocensko-politických souvislostech je nutno nahlížet rovněž na otázku christianizace Žmudi, která započala později než na Litvě a byla od počátku předmětem sváru mezi Litvou a řádem.⁹¹¹ Z iniciativy Vladislava II. Jagella a Vitolda proběhly dvě misijní akce: v letech 1394–1398 a 1411–1413, tedy v době, kdy byla Žmuď v litevských rukou. Hlavní postavou v první fázi misie byl pravděpodobně premonstrátský řeholník kanovník Jan Jeroným z Prahy, který po vzoru svatého Bonifáce zabil posvátného hada, porazil posvátné stromy a uhasil posvátný oheň.⁹¹² Úspěšnější byla však zřejmě druhá etapa, do jejíhož čela se jako misionáři postavili samotní panovníci (podle Długosze), kteří měli díky znalosti místní řeči lidem vysvětlovat tajemství víry. Kronikářské údaje nedovolují přesněji určit, kolik lidí bylo následkem misie pokřtěno a zda byly tehdy postaveny první kostely. Jisté

910 SDOP I, s. 157–164, č. 154; srov. BISKUP, M.: *Wojny Polski*, s. 155–160.

911 Rok po přijetí katolického křtu v Krakově (15. února 1386), polský král Vladislav II. Jagello odcestoval na Litvu, kde založil biskupství ve Vilně (17. února 1387). K christianizaci Litvy a zejména Žmudi viz FIJALEK, J.: *Uchrześcianienie*, s. 34–70, který sice líčí její průběh nejpodrobněji, avšak příliš nekriticky vůči polsko-litevské církevní politice; srov. HOLTZMANN, Walter: *Die Gründung des Bistums Samaiten. Ein Beitrag zur Geschichte des Konstanzer Konzils*. Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins NF 32, 1917, s. 70–84; RABIKUSKAS, Paulus: *La cristianizzazione della Samogizia*. In: *La cristianizzazione della Lituania*. Atti del Colloquio internazionale di storia ecclesiastica in occasione del VI centenario della Lituania cristiana, Roma, 24–26 giugno 1987. Città del Vaticano 1989 (Pontificio Comitato di scienze storiche. Atti e documenti 2), s. 219–233.

912 Tamtéž, s. 227; BRANDMÜLLER, W.: *Das Konzil II*, s. 157. Roku 1393 (doktorát z kanonického práva) odešel řeholník Jan z Prahy do Polska, kde pobýval až do roku 1413 (byl mimo jiné zpovědníkem polského krále). V tomto roce odešel do Itálie, kde vstoupil do poustevnické kamaldulské kongregace (přijal mnišské jméno Jeroným). Kvůli jeho dlouholetým kontaktům s krakovským dvorem pověřil jej basilejský koncil diplomatickým posláním ke králi Vladislavu II. Jagellovi, jehož měl přimět postavit se na stranu koncilu a tím proti papeži Evženovi IV. V zimě nebo na jaře 1433 byl Jan Jeroným z Prahy navštíven v Basileji samotným Eneam Piccolominim, který byl fascinován jeho vyprávěním o pohanských kultech baltských etnik a jeho misionářské práci na Litvě a Žmudi. Slavný humanista využil informace získané od řeholníka ve svém díle *Descriptio Europae*, kde však nepřesně uvádí, že Jan Jeroným utekl z Čech před šířící se husitskou herezí, viz *Enee Silvii Piccolominei postea Pii PP. II. De Evropa*. Ed. Adrianus VAN HECK. Città del Vaticano 2001, s. 114–118 (cap. XXVI), zvl. s. 115–116: *Noui ego Hieronymum Pragensem, sacris litteris apprime eruditum, uite mundicia et facundia singulari clarum, qui annos supra uiginti in heremo camaldulensi in Apennino etrusco penitentiam egit. hic oriente apud Bohemos Hussitarum heresi fugiens pestiferum uirus in Poloniam transiuit, ubi acceptis litteris a Vladislao rege commendatitiis predicaturus euangelium Christi ad Vitoldum principem in Lituaniam penetrauit multosque populos, Vitoldi fauore fretus, ad salutiferam Dei nostri fidem conuertit [...].* Více k osobnosti Jana Jeronýma, jenž se mimo jiné proslavil svými kázáními, viz HYLAND, William Patrick: *John-Jerome of Prague: Portrait of a Fifteenth-Century Camaldolese*. The American Benedictine Review 46/3, 1995, s. 308–334 a STEJSKAL, Jan: *Podivuhodný příběh Jana Jeronýma*. Praha 2003, kteří se rozcházejí v interpretaci Jeronýmových vlastních slov o jeho misijním působení mezi pohany (Tamtéž, s. 100, pozn. 50: [...] *eo quod tribus annis continuus fidem Christi predicans in terra Saracenorum habitavi*). W. P. Hyland vztahuje tato slova na jeho cestu do Svaté země kolem roku 1428 (HYLAND, W. P.: *John-Jerome*, s. 323–324), zatímco J. Stejskal za mnohem pravděpodobnější považuje tříleté působení Jana Jeronýma na Litvě (STEJSKAL, J.: *Podivuhodný příběh*, s. 16).

je pouze to, že dílo obrácení Žmudi na katolickou víru bylo zahájeno, nikoli završeno.⁹¹³ Rozhodující fáze nastala až na kostnickém koncilu.

Když bylo v říjnu 1415 do Kostnice vysláno druhé polsko-litevské poselstvo, do nějž byli jmenováni dva urození Litevci a jeden Polák (všichni ve službách velkoknížete Vitolda), nebylo zprvu známo, že jeho hlavní agendou bude otázka christianizace Žmudi. Podle záznamů kurialisty Dětricha z Nieheimu, na nějž udělaly dojem vysoké postavy poselů (*satis procerae staturae*), poselstvo dorazilo do Kostnice v počtu kolem 60 lidí 28. listopadu 1415.⁹¹⁴ Kvůli přítomnosti Žmuďanů se v bádání poselstvo označuje rovněž jako žmuďské. Tentýž den byl koncilu veřejně přečten list polského krále a litevského velkoknížete.⁹¹⁵ Překvapivě v něm o christianizaci Žmudi nepadlo jediné slovo.

V první části listu jsou koncilní otcové pochváleni za úsilí o obnovení jednoty v církvi, ale také povzbuzeni k odvážnému odstraňování veškerých církevních zlořádů. Polsko-litevské poselstvo posílené nyní o nové členy se rádo zapojí do tohoto reformního díla. V další části listu se nachází prosba ke koncilu o pomoc a podporu při obrácení schizmatiků na pravou katolickou víru a prosba o ochranu před nepřáteli, kteří šíření katolické víry vehementně brání, aniž by šlo o konkrétní odkaz na Řád německých rytířů. Do třetice list obšírně pojednává o porážce uherského vojska v bitvě proti turecké armádě a o polském úsilí uzavřít příměří mezi tureckým sultánem a římským králem.

Otázka christianizace Žmudi přišla na řadu až 13. prosince, kdy během plenárního zasedání koncilu a v přítomnosti polsko-litevské delegace, v jejichž řadách byli nedávno pokřtění pohané ze Žmudi, proslovil Ondřej Łaskarzyc velmi důležité kázání na verš z Izajášova proroctví *Venient ad te, qui detrahebant tibi et adorabunt* (Is 60,14).⁹¹⁶

913 Největší část svého textu (tři kapitoly) věnovaného christianizaci Žmudi zařadil kronikář Długosz k roku 1413, kam zřejmě posunul i události z doby christianizace Litvy v roce 1387, a pak z doby koncilu (1417), viz *Joannis Dlugossii Annales XI*. Ed. G. WYROZUMSKI, s. 21–26; o potlačení role Vitolda v christianizační misi a korektura některých Długoszových údajů viz DĄBROWSKI, J. – GAWĘDA, S.: *Rozbiór krytyczny I*, s. 147–148. FIJAŁEK, J.: *Uchrześcianienie*, s. 35 upozorňuje, že polský král s Vitoldem pobývali v roce 1413 na Žmudi pouze jeden týden v listopadu!

914 Hardt II, sl. 422: *Die 28. dicti mensis Novembris intraverunt ambasiatores Samoytarum, de novo conversorum ad fidem catholicam, sexaginta vel circiter numero viri, satis procerae staturae: Qui habitant inter Livoniam et Lituaniam, prope Prussiam. Et terra eorum, quam inhabitant, vocatur Semigallia, omnibus bonis referta, excepto, quod non crescit ibi vinum. Et sunt sub regimine constituti Vitoldi alias Alexandri, ducis Lituaniae. Et consueverunt prius esse aliquandiu sub regimine magistri et fratrum Hospitalis S. Mariae Theutonicorum de Prussia. Et recesserunt die prima mensis Martii.* Dále viz pozn. 381. Podle BRANDMÜLLER, W.: *Das Konzil II*, s. 157 již samotná přítomnost poselstva zpochybňovala řádovou propagandu o hrubých a barbarských Žmuďanech.

915 List datovaný 18. října 1416 viz Hardt IV, sl. 548–551 a CEV, s. 331–333, č. 651.

916 Fragmenty kázání zaznamenal Jakub Cerretani, viz ACC II, s. 266–268: *Infrascriptum sermonem seu collacionem fecit et pronunciauit rev. i. Chr. p. d. Andreas Lascarii electus Poznaniensis in concilio generali Constanciensi in ecclesia cathedrali in loco sessionis [...] in solempni presentacione d. ambasiatorum serenissimorum principum d. regis Polonie et Vitoldi magni ducis Lithuanie de terminis Lithuanie, Samagitarum et Russie*

Podle pravidel středověké homiletiky rozvinul kazatel své myšlenky podle tří sloves základního verše (v edici je však uveden výklad pouze dvou sloves). „Přijdou k tobě“ (*venient ad te*) mělo odkazovat na pohanský národ, který byl obrácen na pravou víru (*per fidem conversivam*), avšak nikoli válečným úsilím řádu, překvapivě ani bojem polských a uherských králů, nýbrž přímo Bohem, který je sám k sobě přitáhl.⁹¹⁷ Łaskarzyc samozřejmě vyzdvihuje zásluhy Vladislava II. Jagella a Vitolda, které přirovnává ke dvěma sloupům v Šalamounově chrámu, dvěma olivám a dvěma svícňům, díky nimž je pohanské území už třicet let osvěcováno pravou vírou. Po apoštolech nikdo neprospěl křesťanství více než tento král a velkokníže.⁹¹⁸ Přestože jsou oba vladaři neofyté, mají příkladnou horlivost víry a celým srdcem slouží Bohu. I přesto potřebuje národ, jenž byl jejich úsilím obrácen na pravou víru, takovou ochranu a péči, jako nová zahrada potřebuje obdělávání a zavlažování.

Druhé slovo základního verše (*detrahebant*, opovrhovali) vztahuje kazatel na *infideles* a na schizmatiky, na něž především chce soustředit pozornost svých posluchačů. Mnoho z pravoslavných křesťanů se už navrátilo do lůna pravé matky církve, ale v tomto úsilí musí být koncil aktivnější. Koncil může počítat s pomocí polského krále a litevského velkoknížete, které k tomu předurčují zejména dva důvody: 1) dcera velkoknížete Vitolda si vzala za muže nástupce byzantského císaře (*recte*: velkoknížete moskevského – PB)⁹¹⁹ a 2) litevské panství zahrnuje velké území s pravoslavným obyvatelstvem.⁹²⁰

Jaký dojem udělalo kázání poznaňského biskupa, můžeme vyvozovat pouze ze zprávy, kterou Petr Wormditt poslal o dva dny později velmistrovovi. Poselstvo, v jehož jménu promlouval Ondřej Łaskarzyc, reprezentovalo Žmudňany, Litevce a Rusy (*wegen Samayten, Littouwen und Russen*). Hlavní myšlenkou kázání prý bylo,

nobilium militum transmissorum. Anno 1415 die mercurii XIII. Decembris. V literatuře se někdy na základě údajů v ACC II, s. 423 uvádí chybné datum přednesu kázání – 3. prosince, viz BGDO II, s. 284, pozn. 4 a BOECKMANN, H.: *Johannes Falkenberg*, s. 206; sřov. BRANDMÜLLER, W.: *Das Konzil II*, s. 156.

917 ACC II, s. 266–267: [...] *ut per bellorum certamina et guerrarum impetum, que a tricentis et ducentis annis et infra durissima resistencia gessere cum regibus Polonie et Hungarie et fratribus sancte Marie de domo Theutonica in Prussie et Liuonie partibus constitutis et aliis principibus vicinis et distantibus nec non tota fere christiana milicia set per tractum patris eterni [...] prelibati etenim catholici principes, scilicet rex et dux, lustris sex iam peractis, lumine fidei illustrati et in caritate radicati gentes innumeras sibi subiectas et latissimas provincias [...].*

918 Tamtéž, s. 267: *Num [...] quispiam post apostolos tantum christianitati profecerit, quantum isti duo principes atque fratres se non lingua sed opere et veritate diligentes, quibus est cor unum et anima una?*

919 S největší pravděpodobností se jedná o jedinou z pramenů známou dceru velkoknížete Vitolda jménem Sofia, která se provdala za moskevského velkoknížete Vasilije Dmitrijeviče (1371–1425), sřov. NIKODEM, J.: *Witold*, s. 447–448. V Cerretanihu záznamu kázání je však chybně uvedeno, že šlo o syna císaře byzantského, sřov. ACC II, s. 268: [...] *filius imperatoris Constantinopolitani filiam duxit in uxorem prefati d. ducis et sobolem ex ea procreavit [...].*

920 Tamtéž: [...] *et sub eorum d. regis et ducis dominii tanta de dicto ritu Grecorum degit numerositas Grecorum, ut nec per unius mensis spacium per terrarum ambitus poterit in longum vel latum peregrinari. Inter quos quot cathedrales ecclesie, quot loca religiosa et edes sacre miro modo et sumptuose sunt exstructe, quis dinumerare posset pro presenti?*

že žmudská delegace zastupuje jen pravé křesťany; ve svých zemích vystavěli mnoho kostelů a klášterů; a konstantinopolský císař (Manuel II. Palaiologos) se chce prostřednictvím krále a velkoknížete Vitolda opět stát poslušným římské církvi. O samotném řádu prý v této souvislosti nepadlo žádné kritické slovo, na které by museli jeho zástupci v Kostnici reagovat, což ale není tak docela pravda, jak je vidět podle dochovaného Łaskarzycova kázání.⁹²¹

Z prokurátorovy snahy bagatelizovat význam žmudského poselstva a uklidňovat velmistra, že se záležitost bezprostředně netýká řádu, lze vyvodit dvojí závěr. Buď Petr Wormditt zpočátku nepostřehl, jaké neblahé následky by propagandistická kampaň zahájená polskou stranou mohla řádu způsobit, anebo naivně spolehl na to, že polsko-litevská delegace nepředloží prusko-polský spor před koncil do návratu Zikmunda Lucemburského do Kostnice, jak o to sám římský král požádal obě strany před svým odjezdem. Brzy se měl řádový prokurátor i ostatní přesvědčit o opaku.

Ve čtvrtek 13. února 1416 při generální kongregaci, která byla přípravou na plenární zasedání koncilu, a v přítomnosti většiny kardinálů představil konsistoriální advokát Agostino del Lante (*Augustinus de Pisis*) a Petr Wolfram (*Petrus de Cracovia*) koncilu stížnost a prosbu polsko-litevské delegace. Její návrh však nebyl – snad pro jeho délku (20 stran!) – projednán ani předán koncilním notářům.⁹²²

Adresáty žalob – *Proposicio Samagitarum a Proposicio Polonorum*⁹²³ – byli římský král (ačkoliv tehdy nebyl v Kostnici) a koncil. V první žalobě je vyjádřena prosba o podporu christianizace Žmudi, které řád vehementně brání. Ve druhé jsou vylíčeny zločiny řádových bratří způsobené Litvě po přijetí křesťanství. Charakteristickým rysem obou textů není jen sugestivní líčení nelidských a šokujících zločinů, jichž se řád dopouští, nýbrž i silné náboženské konotace vykreslující jeho členy jako ďáblový služebníky.

Základní charakterovou vlastností německých rytířů je totiž chamtivost (*cupiditas*), která je žene pouze k uchvacování cizích území a utlačování nevinných lidí, nikoli šíření katolického náboženství. Obyvatelé Žmudi marně viděli v řádových bratrech zachránce ze spárů knížete temnot (*quos sperabamus a faucibus draconis et principis tenebrarum diaboli patriam nostram redempturos*).⁹²⁴ Řádoví bratři totiž

921 BGDO II, s. 284–285, č. 136: *Und haben vor dem ganczen concilio durch den bisschoff von Poznaw vobrocht, wie das sie alle gute cristen syn, und von vil tumkirchen, closter und pfarkirchen, die sie han gebuwet in iren landen, und wie das der keiſer von Constantinopel durch den konig und herczoge Wytowt czum gehorsam der romisschen kirchen wider komen welde. Ich was wol gewarnet mit 2 advocaten, ap sie [polsko-litevská delegace – PB] von uns icht gesagt hetten, das wirs hetten mocht vorantworten. Also sagten sie nichts von uns.*

922 Hardt IV, sl. 605–606; ACC II, s. 58, kde je uvedeno chybné datum generální kongregace; srov. BRANDMÜLLER, W.: *Das Konzil II*, s. 157–158.

923 CEV, s. 1001–1018 (*Proposicio Polonorum*); s. 1018–1024 (*Proposicio Samagitarum*); více viz Příloha: Soupis textů.

924 Tamtéž, s. 1018.

používají ďábelské metody (*arte et ministerio diabolico*),⁹²⁵ jsou dokonce samotnými nástroji v satanových rukou, který je ze vzteku, že byl vypuzen a poražen, vyslal do světa, aby s veškerou krutostí ničili zemi, jako kdyby kníže temnoty chtěl říci: „Ať země nepatří ani mně, ani jemu (tj. Ježíši Kristu).“⁹²⁶

Jestliže v pozadí aktivit řádových bratří měl stát samotný kníže temnot, pak tomu musel pochopitelně odpovídat rovněž popis jimi páchaných nelidských krutostí. S některými se setkáváme už při letákové kampani – pustošení země, vypalování kostelů, usekávání hlav, zneuctování panen a profanace sakramentů.⁹²⁷ Ke zvýšení sugestivnosti popisovaných ukrutností však bylo důležité zachytit a vykreslit šokující detaily. Řádové vojsko prý běžně nešetří nikoho ze zajatců, nýbrž je nejrůznějším způsobem mučí, některé topí, jiným usekává končetiny a další věší za holenní kosti na stromy a jejich hlavy prošpikovává svými šípy, takže vypadají jako ježci. Takto umučeným tělům pak vojáci uřezávají hlavy a předhazují je divoké zvěři. Taková krutost a nelidskost prý nebyla a není známa ani mezi pohanskými národy!⁹²⁸

Častější připomínání zločinu zneuctování panen lze vysvětlit tím, že mezi řádovými bratry, kteří skládali slib čistoty, se jednalo o zvláště ohavný hřích dráždící morální a náboženské cítění středověkého člověka. V inserovaném listu z roku 1407 v *Proposicio Samagitarum* je uveden případ urozeného litevského bojara jménem *Kircutis*, který měl krásnou dceru. Když byla řádovými bratry násilně unesena, její bratr nemohl takovou potupu unést, a proto propíchl mečem jednoho z řádových rytířů, který právě znásilňoval jeho sestru.⁹²⁹

Na základě tak závažného obvinění bylo možné očekávat, že se polsko-litevská strana bude dožadovat zrušení řádu, jak o to usiloval radikální Pavel Włodkowiec.

925 Tamtéž, s. 1008.

926 V satanově přímé řeči naráží autor žaloby na starozákonní (z doby vlády krále Šalomouna) příběh nevěstky, která neváhala souhlasit s usmrcením syna své spolubydlící, když přišla o svého vlastního, viz tamtéž, s. 1005: *nec credi poterit sine misterio facta fuisse talis crux vastatorum, quia forte princeps tenebrarum sciens se expellendum, eiecendum et fugandum de eisdem dominiis per memoriam et passionem Jeshu Christi et fidem catholicam in eisdem partibus assumendam per eosdem suos ministros tam crudelam vastitatem fieri procuravit, extollens se super omne, quod vocatur Christus, quasi dicens: nec michi, nec tibi, sic prout de meretrice legitur, que cum conciperet puerum, quem occupaverat se perditurum, ut per medium laceraretur, assensit.*

927 Tamtéž, s. 1014: [...] *terram Dobrinensem vastavit, cremavit, castra ecclesiaeque incendens, sacramenta dissipans, virgines et maritatas stuprans, nobiles aliquos in acquisitis castris receptos truncans capitibus, interficiens atque necans et alia abhominabilia perpetrans [...].*

928 Tamtéž, s. 1010: [...] *quoscunque in conflictu captos habere potuerunt nulli enim parcunt seu pepercerunt, quin omnes diversam penarum martiriis ignominiose afficiunt, aliquos submergunt, aliquos membratim delacerant et alios penetratis tibiis in arboribus sursum levatis pedibus, capitibus vero deorsum missis suspendentes sagittis transfixos tamquam ericios (sic) iaculis repleverunt; et postea talites affectos martirio truncabant capitibus et bestiis ad vendendum exponebant. Re vera, non est auditum a seculis, quod inter barbaros et paganos tanta vigeret crudelitas et inhumanitas tam horribilis et austera.*

929 Tamtéž, s. 1022: *Nam vir quedam de pocioribus baronibus terre nostre Kircutis nomine habens filiam elegantissimam, per eosdem fratres violenter privatus dicta filia sua, cuius filius frater eiusdem virginis tantas oppressiones peramplius sustinere non volens, quendam ex fratribus predictis circa sororem in ea stupri vim exercentem transfixum gladio notabiliter interemit.*

Ve skutečnosti byl však hned na začátku *Proposicio Polonorum* postulován požadavek, aby byl řád „pouze“ zásadně reformován podle koncilních instrukcí a doporučení.⁹³⁰ V závěru žaloby byla polská představa o reformě řádu konkrétnější. Podle svého řeholního slibu by řádoví bratři měli bojovat proti nepřátelům Kristova kříže, tedy Tatarům a Turkům, na jejichž hranice by proto měli být přesídleni.⁹³¹ Ve skutečnosti se zde tedy nepopírá samotná myšlenka tělesného boje s nevěřícími. Řád německých rytířů by ji však měl naplňovat vůči skutečným nepřátelům Kristova kříže.

Propagandistický útok na řád v podobě vylíčení jeho hrůzostrašných zločinů měl na posluchače zřejmě jen omezený účinek. Oldřich z Richentalu zaznamenal pouze žádost polsko-litevské delegace o vyslání učených mužů k vedení christiani-zační mise.⁹³² S tím se shoduje zápis v deníku kardinála Fillastra, který doplňuje, že proti řádu bylo vzneseno mnoho obvinění. Řádoví zástupci pak požádali o přidělení termínu na svoji odpověď.⁹³³

Petr Wormditt a jeho kolegové byli tímto postupem žmuďského poselstva očividně zaskočeni a navíc si konečně uvědomili, jak závažné následky by to pro pozici řádu na koncilu mohlo mít. Řádový prokurátor se proto intenzivně zabýval vypracováním polemických odpovědí,⁹³⁴ které částečně přednesl řádový advokát Justin z Juvenatia na generální kongregaci v neděli 23. února 1416.⁹³⁵ Zda byl advokát přerušen křikem v řadách polsko-litevské delegace, jak se domníval Paul Nieborowski, není jisté.⁹³⁶ O průběhu řádové polemické odpovědi během gene-

930 Tamtéž, s. 1002: [...] *per doctrinam paternitatis vestre in vita et moribus regula et ordine valeant reformari.*

931 Tamtéž, s. 1017: *Vellemus igitur, quod fratres predicti domus Theutonicorum, qui famam nostram semper suis detractionibus delacerant, iuxta professionem et constitutionem sui ordinis loca iam delicata et vitam ipsorum sordidancia relinquere et finitima adirent et inhabitarent in metis Tartharorum et Turcorum [...] de quorum eciam vita et moribus sanctitas vestra merito deberet informari et efficere, quod status ipsorum modo debito reformetur.*

932 *Chronik des Konstanzer Konzils.* Hg. v. Th. M. BUCK, s. 74.

933 ACC II, s. 58: [...] *ambaxiatores regis Polonie et ducis Witaldi Lithuanie publice proposuerunt in concilio eciam ex parte Samaytarum, primo quod illa gens Samaytarum, que est magna regio, ut ferunt, sicut dimidia Ytalia, vult ad fidem christianam converti et petiverunt ex parte regis et ducis atque gentis predictorum mitti ad eos viros in fide doctos, zelum Dei et fidei habentes Christi ad baptizandum eos et instruendum in fide Christi, erigendas ecclesias et loca et cetera pertinentia ad Dei cultum. Proposuerunt postea ex parte regis Polonie multa et in scriptis plus quam decem folia papiri multas querelas contra Pruthenos, quibus ex parte Pruthenorum modica facta responsione fuit petitum illis dari plenam audienciam et ad hoc diem aliam assignari.*

934 Viz jeho list velmistrovi z 19. února 1416, BGDO II, s. 302–303, č. 145: *Kann wegen starker Inanspruchnahme von mancherley sachen von des ordens wegen mich anfechtende [polsko-litevská žaloba – PB] [...]. Wir hatten wol vor, weres das die Polan nicht weren gereten, das wirs ouch wolden haben gelassen. Aber nu die Polen die proposicio gethon haben und sie ryten wellen, so mogen wirs mit eren nicht lassen [...].*

935 Hardt IV, sl. 613–614: *Die 23. Januarii Justinus de Juvenacio advocatus pro parte Marianorum Prutenorum, in congregatione generali Constantiensi multa proposuit contra Ladislaum regem Poloniae, et Alexandrum Witoldum ejus fratrum.*

936 NIEBOROWSKI, P.: *Der Deutsche Orden*, s. 175–176, který se odvolává na neurčitou poznámku Dětricha z Nieheimu, srov. Hardt II, sl. 444.

rální kongregace o den později jsme informováni o něco podrobněji. Krátkou úvodní řečí shromáždění zahájil konsistoriální advokát Ardicino della Porta. Poté se ujal slova řádový advokát Jindřich z Pira, který přečetl některé články z řádové polemické odpovědi. Jelikož jich bylo mnoho, byl posléze vystřídán Kašparem Schuwnpflugem, avšak ani on nedočel repliku dokonce. Stejně jako 13. února, kdy byly čteny polské žaloby, nebylo o této záležitosti rozhodováno a ani text řádové polemické odpovědi nebyl předán koncilním notářům.⁹³⁷

Ze stručných koncilních záznamů nelze poznat, jaké byly reakce přítomných na přednesené repliky. Prokurátor Petr Wormditt neváhal velmistrovi napsat, že to byl velký úspěch řádu, jenž si tím získal opět značný respekt. Polemické odpovědi, které se dochovaly v latinské i německé verzi,⁹³⁸ byly poslány jako příloha listu určeného velmistrovi. Další podrobnosti měl v Malborku ústně předat řádový posel Petr Wargel.⁹³⁹

V polemické reakci na *Proposicio Polonorum* se autor (Petr Wormditt?) kriticky vyrovnává se způsobem, jakým jsou tam vylíčeny prusko-polské vztahy.⁹⁴⁰ Podle H. Boockmanna má polemika cynický tón a autor projevuje absolutní nadřazenost nad svými protivníky. Toto tvrzení Boockmann dokládá dvěma místy. Nejdříve v souvislosti pokřtění Litvy cituje ironickou poznámku, že Litevcům není zatěžko se ponořit, protože od dětství jsou zvyklí na koupele (*nec grave eis erat aquis mergi, quia ea gens a iuventute sua balneis est assueta*). Druhým dokladem má být odpověď na výtku, že řád raději zabíjí křesťany a pohany bere do zajetí. Autor repliky totiž tuto praxi nepopírá, pouze ji vysvětluje a ospravedlňuje: křesťané, kteří podporují pohany a poskytují jim zbraně proti jiným křesťanům, jsou horší než pohané a po-

937 Hardt IV, sl. 615–616: *Fecit idem dominus Ardecinus unam brevem collationem introductivam. Qua completa, magister Henricus de Pyro legebat nonnulla capitula continentia formam et tractatus habitos inter dominos de ordine ex una et regem atque duces praedictos ex alia parte, a longis temporibus, citra. Ipsaque magistro Henrico legendo fatigato, dominus Caspar Schuwnplug continuavit dictam lecturam. Licet propter ipsius scripturae capitulorumque in ea contentorum prolixitatem atque multitudinem non finivit, neque notariis registrandum tradidit.*

938 Edičně je zpřístupněna pouze jedna (třetí) část latinské verze obsahující reakci na některé žalobní články, viz CEV, s. 1024–1033; ohledně dalšího dochování viz Příloha: Soupis textů.

939 Viz list prokurátora z 24., resp. 25. února 1416, BGDO II, s. 309, č. 150: *Ich sulde uwern gnaden wol vil schriben von der vorlegunge, die die Polen und Samayten wider den orden vor dem concilio haben vorgebrocht, und wi wir in doruff haben geentwert. Und wiewol sie den orden alczu groslich in dem concilio bedasten, so quam es doch dem orden czu grossen eren; went her wol wart vorentwert. Unde in alle desser czit, als wir czu Constencz sin gewest, so mochte wir unser sache unde gerechtikeit nye vor das concilium brengen, denn also als uch Peter Wargel alles wol muntlichen sagen wirt. Podobně viz list toruňského komtura Jana ze Selbachu velmistrovi z téhož dne, tamtéž, s. 307, č. 149: teilt unter Bezugnahme auf seinen durch den Boten Friedrich überbrachten Bericht als von der Polan vordringen, so si unsirn orden vor dem concilio beschuldigt haben, das wir doruff welden andwerten, nunmehr mit, das wir uns des in gebunge dissis briffes vorandwertet haben.*

940 K jejímu obsahu velmi podrobně, ale nekriticky, viz NIEBOROWSKI, P.: *Der Deutsche Orden*, s. 177–182; stov. BOOCKMANN, H.: *Johannes Falkenberg*, s. 222–223, který je zase vůči řádu kritický až příliš.

dle svatých kánonů je třeba s nimi nakládat jako s exkomunikovanými a prokletými. Za toto jednání je třeba řád chválit, nikoli hanět!⁹⁴¹

Podíváme-li se na kontext Boockmannem uvedených výpovědí, pak musíme konstatovat, že jde o argumentační strategii, kterou si řádové poselstvo zvolilo pro svou obranu. Pokřtění Litvy je věnován celý odstavec, v němž má být odhalena „pravá“ povaha křtu. Jednoho dne mělo být pokřtěno několik tisíc lidí. Kdo je však vyučil základům křesťanské víry? Nebo se stali křesťany dříve než katechumeny? Litevci byli polití vodou jako stádo beranů, aniž by chápali samotné mystérium křtu. Křtěníci dostávali za podstoupení křtu plášť, proto se někteří vraceli a nechali znovu pokřtít. Nakonec se uvádí už zmiňovaný argument, že Litevcům není zatěžko se ponořit, protože jsou od dětství zvyklí na koupele.⁹⁴²

Určitou povýšenost lze vystopovat spíše v úvodu třetí části řádové repliky, v níž jsou odpovědi na některé žalobní články. Ty jsou hromadně označeny jako *falsa*, na která není třeba odpovídat, protože pravda je zřejmá sama v sobě. Přesto je řád přinucen odpovídat kvůli těm, kteří tyto věci činí, a přitom ignorují skutečnost (druhá strana).⁹⁴³ Obrana řádu je víceméně věcná a ve srovnání s polskými žalobami obsahuje méně propagandistických prvků.

Snad jen v odpovědi na výtku, že bitvu u Grunvaldu vyprovokoval velmistr, je uveden údajný případ zvěrstva, kterého se dopustily tatarské oddíly polsko-litevského vojska v místě Dąbrówno.⁹⁴⁴ Pohané město (*opidum*) zpusťořili, téměř nikoho nešetříce, a nadto se neřtřtřili nelidského zločinu (*alias inhumanitates ferocissimas*), když urozené řeny a dcery, které se ukryly do farního kostela, celou noc zneuřivali a ráno je ve stejném kostele zavřeli a upálili. Když se to dozvěděli manželé obětř, kteří tehdy byli s řádovým vojskem v poli, řádali velmistru, ře je pro ně lepší, aby všichni padli v bitvě, než aby viděli takové zneuctění svého lidu a křesťanské víry.⁹⁴⁵

941 Tamtéř, s. 223.

942 CEV, s. 1030: *Baptizati sunt [...] multa milia una die, sed dicant quis illos in fide instruxerat, quis doctrinam evangelicam eos docuerat que necessaria sunt circa baptismata adultorum. Hec neglecta videntur, prius enim facti sunt cristiani quam cathecumeni efficerentur; abluti sunt lymphis viri gravis etatis de fidei articulis nullam habentes noticiam, de fructu sacramentorum nihil penitus informati et quasi greges ovium vel caprarum mersi sunt undis, misterium sacre locucionis ignorantes; et quia aliquibus baptizandis qui ceteris reputabantur meliores dabantur tunice, reperti fuerunt aliqui bis baptizati, ut duplices tunicas mererentur et alia donaria que eis tunc dabantur; nec grave eis erat aquis mergi, quia ea gens a iuventute sua balneis est assueta.*

943 Tamtéř, s. 1024: *Sequitur tertium, videlicet respondere ad ea, in quibus dominus rex Polonie ordinem accusat. Et quia non oportet veritatem fictis obumbrare coloribus, cum per se ipsam clara sit, nullius fucati ornatus indigeat additamento. Vellet ordo potius in hac materia tacere, sed ne ea in quibus delatus est apud eos qui facti existenciam ignorant, falsa pro veris recipiantur, compellitur loqui tam invitus quam eciam omnino coactus propter necessitatem responsionis [...].*

944 Něm. Gilgenburg.

945 Tamtéř, s. 1031: [...] *Thartari et nonnulli alii infideles et gentibus regis opidum Gillgenburg quod in metis est Prusie proditorie intraverunt in quo stragem indicibilem commiserunt nulli parcendo penitus et quos furor gladii reliquerat igni tradiderunt consumendos, ubi inter alias inhumanitates ferocissimas, hec per Tartharos et alios impios commissa fuit, quod multorum nobilium uxoribus et filiabus, que pro sui tuicione ad ecclesiam*

Proto klade řádový autor koncilním otcům řečnickou otázku, nakolik je věrohodné opakované tvrzení polského krále, že nechtěl a nechce prolévat křesťanskou krev, když poslední dvě války a zejména případ v Daubrowně dokládají, že Vladislav II. Jagello je v lidské krvi namočen od hlavy až k patě!⁹⁴⁶

Rovněž druhá polemická odpověď, tentokrát na *Proposicio Samagitarum*, neoplývá silnými propagandistickými prvky. Přesto se autorovi podařilo dát do příkrého protikladu lstivé jednání Vitolda proti řádu a pozitivní působení řádového panství na Žmudi. V první části je vyličeeno řádění Vitoldova vojska na Žmudi, které lstivě a bez vyslání odpovědního listu napadlo zemi v noci před svátkem Božího Těla, odvedlo tři tisíce lidí do zajetí; starci a ti, kteří nemohli jít sami, byli krutě zabiti; město Klajpeda⁹⁴⁷ bylo obráceno v prach; kostelní svátosti byly zprofanovány a znak krucifixu a svatého Mikuláše vyznače byl umístěn na kopí v čele vojska.⁹⁴⁸

Blahodárné působení řádu na Žmudi podle autora dokládá analogický příklad Prus, které pod vládou řádových bratří jen vzkvétají. Symbolem bohatství a prosperity jsou opevněná a bohatá města a četné hrady, které chrání věrné křesťany před nevěřícími pohany. Mezi lidmi je prý v lidové řeči rozšířen popěvek, že čest, mír a radost září v Prusích – zákon, spravedlnost a přísná výchova. Sotva by se našel jiný „stát“ (*republica*) stejného stáří, který by se podobně rychle rozvíjel.⁹⁴⁹ H. Boockmann správně upozornil na to, že v přemíře sebechvály autor řádové repliky pozapomněl zmínit šíření křesťanského náboženství mezi obyvatelstvem.⁹⁵⁰

Bez ohledu na to, která strana zvolila v propagandistické bitvě lepší strategii, koncil neměl pro vzájemně tvrdé osočování pochopení. Polsko-litevské poselstvo chtělo sice na řádové repliky odpovědět, ty však nebyly zcela vyslechnuty, na což

parochialem dicti opidi confugerant, tota illa nocte execrabiler in ipsa ecclesia in vituperium nostre fidei et sacramentorum abutentes, mane facto quas secum ducere noluerunt obstructis a foris clausuris ecclesie in ipsa crudelissime cremaverunt. Quod sencientes mariti ipsorum [...] omnes una voce in celum vociferantes: melius est nos mori omnes in bello quam videre tanta mala gentis nostre et sacrosancte fidei christiane.

946 Tamtéž, s. 1032: *Ex predictis patres reverendissimi quesumus perpendite, quomodo stabit dictum dicti regis Polonie, quo asserit non libenter velle madefieri sanguine christiano, cum iam censeatur inmersus et intinctus et totus in hiis duabus guerris preteritis et presertim in dicto opido Gilgenburg a planta pedis usque ad verticem execrabiler aspersus et dampnabiliter balneatus.*

947 Něm. Memel.

948 Tamtéž, s. 1035: *[...] in nocte festivitatis sacratissimi corporis domini nostri Jeshu Christi, homines utriusque sexus ultra tria milia captivos abduxerant, interemptis crudeliter singulis, qui pro senio vel senectute ipsos sequi non poterant, redacto similiter opido in favillam, ubi sacramentis ecclesie abhominabiliter profanatis hanc deo nostro omnipotenti intulerunt blasphemiam, quod signum crucifixi et gloriosi confessoris sancti Nicolai in campo pro signo posuerant ad sagittam.*

949 Tamtéž, s. 1037: *Quanta libertas omnium, quanta prosperitas, quot divicie, antequam exterorum livor felicitates huiusmodi evertisset, testimonium reddunt magnifica opida, sumptuosa castra et fortalicia copiosa, que deo [a]uspice pro defensione fidelium contra rabiem paganorum structura inexpugnabili sunt erecta. Ecce quidem in vulgaribus canonibus de hac patria canitur: honor, pax, leticia fulget in Prussia; rigor, lex, iusticia, arta disciplina. Unum audacter affirmare audemus, in aliqua republica paris etatis parisve adolescencie vix aut rare visum (est) similis festinate felicitatis incrementum.*

950 Srov. BOOCKMANN, H.: *Johannes Falkenberg*, s. 224.

poukázal řádový prokurátor. Jednání se pak přesunula před grémium *natio Germanica*, kde bylo oběma stranám doporučeno upustit od dalších polemik a spokojit se s tím, jak v jejich záležitosti rozhodne koncil (*welden beide teil czu rechte steen vor dem concilio der sachen, die man vorlegte*). Podle mínění řádového prokurátora už nebyl nikdo ochoten poslouchat žaloby obou stran v takovém rozsahu.⁹⁵¹

Více než předložené texty na koncil zapůsobila samotná přítomnost žmuďských křesťanů v Kostnici a skutečnost, že křest Žmudi proběhl pokojnou, nikoli násilnou cestou.⁹⁵² Proto koncil s nadšením přijal polsko-litevskou žádost o zplnomocnění lvovského arcibiskupa a vilenského biskupa, aby na Žmudi dále vedli christianizační misi.⁹⁵³

Prokurátor Petr Wormditt velmistra prozíravě varoval, aby proti tomuto požadavku neprotestoval. Takový postoj by postavil řád do špatného světla.⁹⁵⁴ Přesto se i v řádové replice objevila určitá výhrada, resp. doplnění k polsko-litevské suplice. K řečeným biskupům měl koncil připojit další vhodné osoby, které by později podaly koncilu nebo papeži zprávu o proběhnuvší misi. Mělo se rovněž dát pozor na to, aby velmistru, pruským biskupům a řížskému arcibiskupovi nevznikla žádná škoda, neboť po smrti Vladislava II. Jagella a Vitolda se měla Žmuď vrátit pod panování řádu.⁹⁵⁵

951 BGDO II, s. 312, č. 151: *Und doran wolden sie [Poláci – PB] nicht, also das ich mich vorsehe, man werde in sulcher moße wider sie noch uns me horen.*

952 List prokurátora Wormditta z 5. března 1416, tamtéž, s. 312, č. 151: *Vortme so haben sie es also gross gemacht myt der toufe der Samayten, wie das sie umb kenes getwanges willen, sunder von der gnade des heiligen geistes czu der hilgen tofuffe komen wollen.* O úspěchu žmuďského poselstva napsal polskému králi do Krakova rovněž Pavel Włodkowiec, viz jeho list z 8. prosince 1415 (WIESIOŁOWSKI, J.: *Prace i projekty*, s. 121, č. II): *Et hic in sacro concilio coram tanto cetu tot reverendorum patrum magna sapiencia pollencium ac doctissimorum virorum erat sollempniter expositum per nuncios V[est]re] S[erenitatis] bene elegantos et legales ac per ipsum sacrum concilium cum magno gaudio acceptatum scilicet in effectu, quomodo Samagite operatione S[erenitatis] V[est]re] volent fieri christiani.* Královo úsilí v christianizaci Žmudi mu přineslo v očích koncilní veřejnosti *speciale decus et honorem*, přestože jeho protivníci proti němu reptají, viz tamtéž: *Quem honorem propter hoc super alios reges in concilio specialiter habuistis, licet inimici vestri angulatim murmurabant de contrario.*

953 CEV, s. 1023: [...] *reverendis in Christo patribus dominis Johanne [recte Johanni – PB] videlicet archiepiscopo Leopoliensi et Petro episcopo Wilnensi in cultu Christi devotissimis et probatis ad nostram descendant provinciam nobisque baptizmi gratiam prebeant, per quam beatissimo cetui chisticolarum possemus dulciter aggregari.*

954 V listu z 1. května 1416 vysvětluje prokurátor Wormditt, proč nemůže hlasitě protestovat proti vyslání koncilní delegace na Žmuď, BGDO II, s. 329, č. 159: *Unde ich mag dowidder nicht sprechen; si habin daran vil gunner. Is trit den cristenglouben an. Unde wo ich ichtes dowidder spreche, so sagte man, ich wolde den cristenglouben vorhyndern.*

955 CEV, s. 1038: *Item sicut ipsi petunt admitti ad comunionem fidelium et quod possint baptizari per Wilnensem et Leopoliensem episcopos, summe placet nobis, quod hoc fiat, sed quod illis duobus episcopis adiungantur certi alii ad hoc per sacrum concilium deputandi, qui de ipsorum conversione fidelem relacionem facere possint concilio vel futuro summo pontifici; [...] sub protestacione tamen, quod hec fiant sine preiudicio ordinis, ad quem, post mortem dominorum regis et Wytaudi, verum terre Samaytharum dominium dinoscitur pertinere.* Srov. list prokurátora Wormditta, BGDO II, s. 313, č. 151: *Wider die toufe turre wir nicht sprechen; aber was sie*

Na počátku března navštívili tři kardinálové všechny koncilní *nationes* s požadavkem, aby z každého byli vybráni čtyři doktoři, kteří společně s nimi vytvoří komisi, která navrhne vhodné osoby k vyslání na Žmud'.⁹⁵⁶ Nejpozději 1. května bylo rozhodnuto o vyslání kardinála Jana Dominiciho, zvoleného biskupa Dubrovníku, dvou světcích biskupů a tří doktorů z mendikantských řádů, avšak termín odjezdu ještě nebyl stanoven.⁹⁵⁷ Nevíme přesně, kdy koncilní poselstvo vyrazilo na cestu, ale jisté je, že svého cíle nedosáhlo. Velmistr delegaci zabránil projít řádovým územím. Na výtku, že se tím brání šíření křesťanství, bylo koncilním poslům odpovězeno, že Žmud' byla získána velkým úsilím a mečem řádových bratrů, proto má Žmud' přijmout křesťanství z jejich rukou a vznikající církevní struktura má podléhat řížskému arcibiskupství. Koncilní delegace se vrátila do Kostnice s nepořízenou. Koncil v reakci na tyto zprávy zakázal řádu jakkoli překážet christianizaci a budování církevní struktury na Žmudi. Dále bylo rozhodnuto, že ve světských otázkách bude toto území podřízeno říši a římskému králi (!), avšak v církevních záležitostech svému vlastnímu biskupovi a kněžím. Poté bylo koncilní poselstvo opět vybaveno plnou mocí a podruhé vysláno se stejným úkolem. Otázkou pouze zůstává, kdy se tak přesně stalo.⁹⁵⁸

Když koncil 11. srpna 1416 udělil plnou moc Lvovskému arcibiskupovi Janovi Rzeszowskému erbu Pólkozič a vilenskému biskupovi Petrovi, bylo tím definitivně rozhodnuto, že christianizace bude probíhat zcela v režii polského krále a litevského velkoknížete.⁹⁵⁹ Navíc polsko-litevská strana zahájila informační kampaň, jejímž cílem bylo utvrdit koncilní veřejnost v přesvědčení o úspěchu christianizační misie na Žmudi.

thumkirchen aldo worden usrichten czu buwen, han ich alwege gebeten, das es geschee dem orden unschedelich und den bisschoffen czu Prussen und czu Lifflande. Got gebe, das sie gute cristen werden!

956 Tamtéž, s. 312–313, č. 151.

957 *Chronik des Konstanzer Konzils*. Hg. v. Th. M. BUCK, s. 74: *Do nun die bottschaft verhört ward, do erbot sich der cardinal, der da heißt Johannes tituli Sancti Sixti cardinalis Ragusini [...]. Der ward inn och geben und zwen wibbischoff und dry doctores von den bettelörden, die sy soltend cristan globen leren, und die furen mi[t] inn hin*. Srov. list prokurátora Wormditta z 1. května 1416, BGDO II, s. 329, č. 159.

958 O odjezdu a návratu koncilního poselstva disponujeme nepříliš spolehlivými časovými údaji v *Chronik des Konstanzer Konzils*. Hg. v. Th. M. BUCK, s. 77–78: *An außers herren fronlichnams aubent warent all nationes by ain andern. Und kam für die bottschaft, die gesendet was zu^o den haiden, und kleggend die von den tütschen herren, den brü^odern von Prüßen, wie daz sy sy gesumpt hettind, und dawider wäirind, das sy nit cristan wurdint. Daz verantwurtend aber die tütschen herren von Prüßen, sy hettind sy vormals mit dem swert bezwungen und söltind gehören zu^o dem ertz bistumb zu^o Rig in Nifenland, daz inen zu^ogehörti. Und wöltind sy cristan werden, so söltind sy sy ze cristan machen und ir ertz bistumb. Do ward in gemainem concilium den selben tütschen herren verboten und gebotten by gehorsammi desselben conciliums, daz sy sy in kain weg nit söltind sumen und och nüntz mit inn ze schaffend haben, und daz die selben Samaritan nun himmahin zu^ogehören söltind dem hailgen römischen rich, und in weltlichen sachen gehorsam sin dem römischen küng, und in gaitstlichen sachen iren bischoffen und lüpriester. Und also wurden die botten wider hin in gesant mit vollem gwalt.*

959 Zplnomocnění je inserováno v zakládací listině žmudského biskupství z 24. října 1417, viz HOLTZMANN, W.: *Die Gründung*, s. 79–81.

Na generální kongregaci zasedání koncilu (*congregatio generalis*) 16. září 1416 přečetl Petr Wolfram list Vladislava II. Jagella z 2. srpna 1416,⁹⁶⁰ v němž král mimo jiné vyjadřuje radost nad tím, že koncil vyzývá Žmuďany ke křtu. Polský král ví, že by bylo velmi prospěšné, kdyby byl poslán jeden z kardinálů, který by spolu s Lvovským arcibiskupem a vilenským biskupem vedl christianizační misi na Žmudi. Proto je spolu s velkoknížetem Vitoldem připraven poskytnout jakoukoliv pomoc v šíření pravé víry. Neváhá sebevědomě prohlásit, že kdyby nebyli zaměstnání útoky a válkami směřujícími proti nim, již dnes by bylo skrze ně do římské církve přivedeno mnoho národů i schizmatiků.⁹⁶¹

Na začátku příštího roku král Vladislav II. Jagello koncil informoval o prvních výsledcích probíhající christianizace. Vilenský biskup Petr spolu se zástupem kněží a s podporou polského krále křtil, zakládal kostely a vyučoval lid křesťanské víře. Polský král si v témže listu postěžoval, že za posledních deset měsíců koncil na Žmuď nikoho neposlal.⁹⁶² Údaje v královském listu, který byl v Kostnici přečten 3. března 1417, o dvou tisících pokřtěných urozených Žmuďanech musely na posluchače zapůsobit.⁹⁶³ V reakci na to poslal Zikmund Lucemburský, který se nedávno vrátil z diplomatické mise, polskému králi oslavný list obdivující jeho úsilí šířit katolické náboženství mezi pohany a schizmatiky.⁹⁶⁴ Na konci srpna 1417 poslali polský král a litevský velkokníže koncilu společný list, v němž podali další informace týkající se evangelizační práce Lvovského arcibiskupa a vilenského biskupa a velkého počtu kleriků, kteří s nimi přišli na Žmuď.⁹⁶⁵ Na podzim oba biskupové odeslali zprávu koncilu, budoucímu papeži (*futuro [...] summo et unico Romano pontifici*) a kardinálskému kolegiu. Ve stejné době a s podobným obsahem odeslal

960 Hardt IV, sl. 866: [...] fuerunt lectae litterae illustrissimi principis, Poloniae regis, per dominum Petrum de Polonia, de mandato concilii, in eodem loco.

961 Tamtéž, sl. 867–872; *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis. Pars I. (1416. II. 13 – 1609. IV. 2)*. Coll. Paulus JATULIS. Roma 1984 (Fontes Historiae Lituaniae 3), s. 24–28, č. 6, zvl. s. 28: *Nisi tot guerrarum impediti fuissetus anfractibus, iamdiu dictae gentes et aliae de ritu Graecorum ad sinum sanctae Romanae ecclesiae in numerosa multitudinem convolassent.*

962 Viz jeho list z 2. ledna 1417, NIEBOROWSKI, P.: *Der Deutsche Orden*, s. 287, č. 9: [...] *tam diu, videlicet per decem mensium spacia aliquem prelatum aut notabilem de numero et corpore cetus vestri sacratissimi ad easdem terras Samagitarum prout decreueratis et polliciti eratis non destinatis et ob hoc interne compassionis pietate compuncti videntes eosdem Samagittas utriusque sexus in erroribus decedere [...].*

963 Tamtéž: *Hec autem patres excelsi pro nouitatibus suscipite, quod die mensis octobris XX preterita duo milia nobilium terrarum Samagittensium afflante spiritu sancto promociionibus nostris per manus reuerendi patris domini Petri episcopi Wilnensis renouacionem et dona sacri baptismaptis susceperunt.*

964 Viz list krále Zikmunda z 28. května 1417 v *Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds*. Hg. v. J. CARO, s. 155–156, č. 57.

965 Viz jejich list z 25. srpna 1417, kde se hovoří o tisícovce nově pokřtěných urozených, v GRABSKI, Andrzej Feliks: *List Władysława Jagielly i Witolda do soboru w Konstancji (1417)*. Nasza Przeszłość 25, 1966, s. 277–284, zvl. s. 281–284; srov. KŁOCZOWSKI, Jerzy: *Jagiello i Witold wobec prawosławnych: próba ich dowartościowania w 1417 roku*. In: *Balticum. Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury XII-XVII ofiarowane Marianowi Biskupowi w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*. Pod red. Zenona Huberta NOWAKA. Toruń 1992, s. 175–179.

list i polský král.⁹⁶⁶ Zásadně novou informací bylo založení žmuďského biskupství 24. října 1417, jehož prvním držitelem byl probošt vilenské kapituly Matyáš.⁹⁶⁷

Všechny tyto relace určené koncilu přečetl sekretář hnězdenského arcibiskupa Petr Wolfram na plenárním zasedání 2. února 1418.⁹⁶⁸ Nejen celý koncil, ale zejména nový papež Martin V. a římský král Zikmund Lucemburský, kteří Jagellovi a Vitoldovi poslali gratulační listy, byli velmi uchvázeni zprávami o šíření se křesťanství na východním okraji latinského *christianitas*.⁹⁶⁹

Polsko-litevská strana pro sebe dosáhla velmi příznivého propagandistického i politického efektu. Reputace krále Vladislava II. Jagella a velkoknížete Vitolda jako katolických panovníků byla mezi evropskou veřejností nejen obhájena, nýbrž už natrvalo upevněna.⁹⁷⁰ Dalším praktickým pozitivním důsledkem bylo pevnější připoutání Žmudi k Litvě, a tedy její opětovná ztráta ve prospěch řádu se stávala stále méně pravděpodobnou.

Řádová delegace si tyto souvislosti stále více uvědomovala, proto chtěla ve dvou záležitostech ukázat smířlivější přístup, ač vždy s určitou výhradou. Smířila se s tím, že christianizaci Žmudi povede Polsko-litevská unie, ale dále trvala

966 List biskupů z doby před 30. listopadem 1417 určený koncilu a budoucímu papeži, viz CESDQ II, s. 93–96, č. 78, a nedatovaný list kardinálům, viz Lites III, s. 191–192. List Jagella koncilu a budoucímu papeži, viz CESDQ II, s. 92–93, č. 77.

967 Edici zakládací listiny viz HOLTZMANN, W.: *Die Gründung*, s. 79–83. Osada určená za sídlo nového biskupství byla kvůli tomu povýšena na město, protože – podle slov zakládací listiny – Žmuďané nejsou zvyklí přebývat ve městech, s. 81: *Denique quia non erat moris prefate gentis in urbibus habitare, quare nominatus princeps ob huiusmodi operis sancti incepti prosecutionem ad terram iam dictam Samaitarum personaliter veniens locum dictum Wormi in districtu Medicicensi pro civitate satis aptum assignavit nomen Medniky eidem imponendo*. Jedná se dnes o město Varniai (pol. Wornie, něm. Medeniken) na západní Litvě. Vilenského probošta Matyáše na nového biskupa prezentoval velkokníže Vitold, s. 82: [...] *princeps Alexander, magnus dux Lituaniae, huius sanctissimi operis inceptor et director, honorabilem virum Mathiam de Wilna magistrum arcium et ecclesie Wilnensis prepositum nobis presentavit asserens eum fore ydoneum ad huius oneris levamentum, de cuius vita et moribus nobis etiam bene constabat*.

968 Referuje o tom Petr z Pulkau, který kvůli velkému rozsahu relace nezachytil všechno, viz FIRNHABER, F.: *Petrus de Pulka*, s. 64–65: *Subiungebat insuper de dilatazione ecclesiae per conversionem Samaitarum, qui noviter fidem susceperunt [...] venerabilis dominus Petrus de Lamberga licenciatius in decretis nomine regis Poloniae legebat literas ejusdem regis et archiepiscopi Leopoldensis et alterius cuiusdam episcopi, quibus continebatur de conversione Samaitarum et regeneratione eorumdem lavacro baptismatis sacri in tanta multitudine, ut dicti episcopi toto mense baptizando occupati fuerint, et ecclesiam kathedralem cum parochialibus ecclesiis exererint et sufficienter dotaverint, ac episcopum consecraverint et instituerint atque clerum prout fieri pro nunc poterat competentem. Extensa erat premissorum relacie [sic! – PB], quam et anxius pressura non omnino plene recolligere potui, nec tam brevi tempore quam audivi ad plenum carte commendare scribendo ob repentinum latoris recessum, quem heri putabam abiturum, verum si quae addenda occurrerent, postea scribam opportune*.

969 List Martina V. viz *Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds*. Hg. v. J. CARO, s. 163–164, č. 64; list krále Zikmunda viz CESDQ II, s. 108–109, č. 88.

970 Na neustálé zpochybňování křesťanství obou panovníků ze strany řádu si stěžuje v závěru autor *Proposicio Polonorum* (CEV, s. 1017): *Non dubitamus enim quod ipsi fratres sunt gens deo dedicata et Christi vestem deferentes. Sed cur nos nunc modo factis nunc verbis opprimunt ignoramus. Multos enim principes harum et aliarum partium minus iuste et fallaciter erga nos et nostros subditos concitant, asserentes, quod nos cum gente nostra non servaremus fidem catholicam sed potius paganicam*.

na kanonické příslušnosti nově vzniklé žmuďské diecéze k řížskému arcibiskupství.⁹⁷¹ Souhlasila dokonce s polsko-litevským návrhem na reformu řádu. Reforma však musí být podmíněna vysláním koncilních vizitátorů, kteří v Polsku a na Litvě zkontrolují, jak je to doopravdy s deklarovaným katolictvím Vladislava II. Jagella, Vitolda a jejich poddaných.

Reductio Graecorum

Otázka unie mezi západní a východní církví stála na kostnickém koncilu spíše ve stínu naléhavějších záležitostí,⁹⁷² ovšem právě polský král a litevský velkokníže měli eminentní zájem na jejím projednání. Proto vyslali v druhé polovině roku 1415 do Kostnice dominikána pocházejícího z urozené konstantinopolské rodiny jménem Theodor Chrysoberges, který se aktivně zasazoval o konverze ortodoxních věřících do římské církve.⁹⁷³ Dominikán předstoupil před koncil s doporučujícím listem polského krále s datem 29. srpna 1415, v němž je vyjádřen záměr Vladislava II. Jagella přivést co nejvíce svých poddaných schizmatiků k pravé víře.⁹⁷⁴ O činnosti Theodora v Kostnici nic konkrétního nevíme, ačkoliv se na něj polská delegace odvolávala v souvislosti s příjezdem žmuďské delegace.⁹⁷⁵

V jedné ze zpráv o úspěšně probíhající christianizaci Žmudi určených koncilu (25. srpna 1417) se polský král a litevský velkokníže zmínili o aktuálním problému souvisejícím s konverzí pravoslavných křesťanů ke katolické víře. Pro pravoslavné duchovenstvo, jinak ochotné vstoupit do římské církve, byl stejně jako pro prostý lid, nepřekročitelnou překážkou opětovný křest, který někteří katoličtí kněží

971 Avšak nestalo se tak. Žmuďská diecéze byla bulou papeže Martina V. z roku 1421 podřízena přímo apoštolskému stolci a od roku 1427 byla začleněna do hnězdenské arcidiecéze, viz NIKODEM, J.: *Witold*, s. 348–350.

972 BRANDMÜLLER, W.: *Das Konzil II*, s. 185–199.

973 Ještě před tím, už v polovině ledna 1415, měl podle Tadeusza Silnického přicestovat do Kostnice s tímto úkolem mogilský opat Jan Stecher, viz SILNICKI, T.: *Sobory powszechnie a Polska*. Warszawa 1962, s. 93.

974 Doporučující list polského krále viz v jednom wolffenbüttelském rukopise, kde je nadepsán jako *Littera missa per regem Poloniae concilio Constanciensi super reductione Graecorum*, ACC III, s. 281–282: [...] *dominus frater Theodorus Constantinopolitanus vicarius generalis societatis ordinis generalis Predicatorum, vir catholicus et devotus, prout sua opera manifeste ostendunt, peritus in Greco, Tartarico ydeomatibus et Latino, ex litteris multorum principum christiane fidei nobis multipliciter commendatus [...]. Nempe, ut vestris paternitatibus notum est, habemus in regno nostro adhuc aliquos Ruthenos subditos nostro, quibus nondum divina lux defulsit; ut dimisso errore venirent ad callem veritatis immense ... velitis ... dominum fratrem Theodorum ... habere ... recomissum*. SřOV. BRANDMÜLLER, W.: *Das Konzil II*, s. 190–191.

975 Viz doporučující list žmuďské delegace z 18. října 1415, CEV, s. 332, č. 651. Koncil byl požádán, aby chránil Vladislava II. Jagella a Vitolda před jejich protivníky, kteří jim brání v šíření katolické víry (*quatenus omnes invasores, qui nos in amplianda (!) sacra fide catholica impedire consueverunt compescantur et ne nos amplius impediant*); a kázání Ondřeje Łaskarzyce proslovené právě při představení onoho poselstva, ACC II, s. 268.

vyžadovali. Podle mínění obou panovníků brání tento postup efektivnímu šíření katolické víry na území Polského království a Litevského velkoknížectví. Z tohoto důvodu se obracejí na koncil a budoucího papeže s prosbou o uznání jiných forem rituálu konverze pravoslavných křesťanů na katolickou víru (např. vkládání rukou).⁹⁷⁶

Zatím nesmělé návrhy o připojení pravoslavných oblastí k římské církvi obdržely jasnější kontury po odstranění trojpapežství a volbě nového papeže Martina V. (11. listopadu 1417). V gratulačním listu obsahujícím radost z volby i slib poslušnosti novému pontifikovi se Vladislav II. Jagello a Vitold představili nejen jako knížata, která obrátila Litvu na katolickou víru, nýbrž i jako šířitelé katolické víry mezi svými pravoslavnými poddanými. Za účelem dokončení díla sjednocení pravoslavných věřících s římskou církví vyslali do Kostnice kyjevského metropolitu Řehoře Camblaka, který měl s papežem a koncilem projednat konkrétní realizaci církevní unie.⁹⁷⁷

Příjezd pravoslavného metropolity do Kostnice kolem poloviny února 1418 vyvolal ve městě senzaci, alespoň tak to ve své relaci uvádí Oldřich z Richentalu.⁹⁷⁸ V Řehořově doprovodu se mělo nacházet pět pravoslavných biskupů a devět mnichů, jejichž zevnějšek vzbuzoval údiv. Navíc kronikář dodává jen stěží uvěřitelnou věc, že mezi doprovodem zahlédl rovněž pohany a zástupce muslimské víry.⁹⁷⁹

976 GRABSKI, A. F.: *List Władysława Jagielly*, s. 283–284: [...] *quid et qualiter salutem ipsorum expediat in reductione huiusmodi, ita ut inantea non oporteat ipsos fonte baptismatos, sed aliter, sicut nobis per doctores nostros predicatur, per manuum impositionem vel aliis debitis ceremoniis, absolutione premissa, si hanc humiliter peccerint, ad communionem christi fidelium admittantur; super quo prefati nostri patres et ambaxiatores v. r. p. lacius informabunt, ut tandem ipso auctore cuius negotium disponitur, istis qui nostre dicioni subsunt gremio ecclesie restituti, reliqua pars Grecorum, qui ad hoc a diu aspiravit, expurgato fermento veteris malicie, perpetuati scilicet scismatis, sit nova conspersio, nobiscumque de uno pane et de uno calice participians, in domo domini ambulet cum consensu.* Nešlo však v žádném případě o tolerantnější přístup k pravoslavným, nýbrž o efektivnější nástroj konverze. Cíl zůstával tentýž: přivést schizmatiky zpět do obediencie papeže a římské církve, viz list polského krále koncilu z doby před 30. listopadu 1417, CESDQ II, s. 93, č. 77: [...] *ut illa veterna Grecorum rebellio [...] ad devote debiteque obediencie felices metas unice et indubitati pastoris vicarii scilicet Jhesu Christi ipso duce deveniet.*

977 Viz list Vladislava II. Jagella z 1. ledna 1418, CESDQ II, s. 98–100, č. 81: *Sed nec predictae gentis conversionem una cum fratre meo Alexandro alias Vitholdo magno duce Lithwanie putavimus nobis sufficere ad meritum, nisi etiam terras amplissimas nostris dicionibus sub ritu Grecorum suppositas accuratissima diligencia ad gremium sancte matris, a quo tam periculose diutissimeque oberraverant, reduci quantum in nobis est curavimus. Propter quod ecce [...] Gregorium [...] archipresulem seu metropolitum totius Russie ac plage orientalis [...] induximus, ut ipse meo fratrisque mei [...] subnixus auxilio ad sanctitatem vestram et ad [...] sacram synodum [...] tractaturus sinceriter oblaturusque modos et vias propicias, per quos et quas se cum suis reintegrare intendit unitati ecclesie.* Dále viz BRANDMÜLLER, W.: *Das Konzil II*, s. 397–410.

978 Richental datuje příjezd kyjevského metropolity na 19. února (*Chronik des Konstanzer Konzils*. Hg. v. Th. M. BUCK, s. 117), zatímco kardinál Fillastre na 18. února (ACC II, s. 164).

979 *Chronik des Konstanzer Konzils*. Hg. v. Th. M. BUCK, s. 117: *Do man zalt von der geburt Cristi unßers herren MCCCXVIII an dem nünzehenden tag des monats Hornung, do rait in der hochwirdig herr und ertz-bischoff, her Jerg, ertzbischoff Kyfionensis, und ist kriechischs globens, und mit im fünf bischoff desselben globens. [...] Und komend mit im vil herren und botten von den haidischen herren, vom kayser soldan, von dem großen*

Velký prostor věnuje Richental popisu pravoslavné bohoslužby, jejíž veřejné celebrování bylo schváleno.⁹⁸⁰ Naopak zamlčuje audienci metropolity u papeže při zasedání generální konsistoře 25. února 1418. Pramenná svědectví o jejím průběhu jsou přitom klíčová k pochopení významu Řehořovy návštěvy na koncilu.⁹⁸¹

V přítomnosti kardinálů a krále Zikmunda předstoupil ruský metropolita v doprovodu hnězdenského arcibiskupa Mikuláše Tráby a plockého biskupa Jakuba z Kurdwanowa před majestátně oděného papeže (*in pontificalibus*), dříve však před ním trojice biskupů třikrát poklekla. Poté zaujali místa určená obvykle pro konsistoriální advokáty. Jelikož Řehoř Camblak neovládal latinu, slova se ujal český teolog Mařík Rvačka (*Mauricius de Boemia, magister in teologia*), který proslovil kázání na motiv verše z Pavlova listu Římanům (Rm 14,1) o přijímání slabých ve víře (*infirmum in fide assumite sine disceptacionibus*), a pak jménem metropolity přednesl memorandum, v němž vyjádřil Řehořův dlouhodobý záměr připojit se k víře a obedienci římské církve (*a diu fuisse venire ad fidem et obedienciam ecclesie Romane*):⁹⁸²

Papež Martin V. je v oficiální promluvě označen nejen jako nejvyšší pontifik, ale i jako vikář Ježíše Krista (*vestre sanctitati, summo et indubitato et vero vicario Jhesu Christi*). Zpráva o odstranění papežského schizmatu v římské církvi nejenže vyvolala velkou radost v srdci metropolity a v mnoha ruských zemích, nýbrž se také stala podnětem k cestě Řehoře Camblaka za papežem do Kostnice, aby naplnil dlouholetou touhu po znovusjednocení obou církví. Předtím však požádal polského krále a litevského velkoknížete, aby ho k této cestě zplnomocnili (*rogavi [...] principes, quatenus me expedirent venire ad pedes sanctitatis vestre*). Cílem mělo být spojení východní církve s římskou (*unio inter illam ecclesiam orientalem cum sancta Romana ecclesia*). Tento svazek nebo spojení, v řeči často označovaný jako svatý (*sanctissima unio*), si prý přeje rovněž byzantský císař a konstantinopolský patri-

kan, von dem künig von Arabia, von der stat groß Nograffe und von andern großen haidischen stetten und herren; tamtéž, s. 120: [...] komend vil haiden mit im, uss der Tyrtarye und uss der Turggie, die da habend des Machometen globen und viiiij pffaffen sins gelobens, all mit langen bärten und ob dem mund kain bart und mit langem har und hattend blatten. Kardinál Vilém Fillastré hovoří o šesti pravoslavných duchovních, kteří doprovázeli metropolitu, ACC II, s. 164. O přítomnosti pohanů v doprovodu metropolity nepochybuje BRANDMÜLLER, W.: *Das Konzil II*, s. 400.

980 *Chronik des Konstanzer Konzils*. Hg. v. Th. M. BUCK, s. 122–125. Jedná se o nejstarší popis pravoslavné mše v německém jazyce, stov. KOHLSCHIEIN, FRANZ: *Die älteste Beschreibung der orthodoxen Liturgie in der Chronik des Ulrich von Richental über das Konzil von Konstanz*. Archiv für Liturgiewissenschaft 29, 1987, s. 234–241.

981 Průběh audience lze rekonstruovat na základě relace kardinála Fillastré (ACC II, s. 164–167) a vyslance vídeňské univerzity Petra z Pulkau (FIRNHABER, F.: *Petrus de Pulka*, s. 68).

982 Zatímco Rvačkov kázání se dochovalo v několika rukopisech (BRANDMÜLLER, W.: *Martin V. und die Griechenunion: der „Sermo in presentacione cuiusdam episcopi Ruteni“ des Mag. Mauricius Rvacka in Konstanz, 25. Februar 1418*. Studia Gratiana 28, 1998, s. 133–148, edice kázání na s. 141–148), obsah memoranda známe jen díky záznamu kardinála Fillastré, ACC II, s. 164–167. Stov. SOUKUP, P.: *Die Böhmischen Konzilsteilnehmer*, s. 196–197.

archa. Největší šance na spojení pravoslavných křesťanů s římskou církví je přece jen na území ovládaném Vladislavem II. Jagellem a Vitoldem, kteří jsou horlivými šířiteli katolického náboženství. Ke správnému vytvoření unie však bylo zapotřebí svolat koncil, na němž by učení lidé jednali o rozdílech mezi pravoslavnou a římskou církví.⁹⁸³

Papež vyjádřil radost nad záměrem metropolitů a slíbil mu, že se touto záležitostí bude zabývat. Poté byl veřejně přečten list polského krále a litevského velkoknížete (zřejmě ten z 1. ledna 1418). Audience byla ukončena vyjádřením úcty papežovi, když kyjevskému metropolitovi a jeho doprovodu (hnězdenský a plocký biskup) bylo dovoleno políbit nohy, ruce a ústa nejvyššího pontifika.⁹⁸⁴

Odhodlání kyjevského metropolitů ohledně odstranění schizmatu mezi východní a západní církví mohla mezi koncilními otci vzbudit velké naděje. Kardinál Fillastre si ve svém deníku poznamenal, že se o Řehořovi Camblakovi hovořilo jako o metropolitovi celé Rusi, kterému podléhá padesát (!) biskupství.⁹⁸⁵ Petr z Pulkau si z oficiální řeči hlavně zapamatoval myšlenku o svolání ekumenického koncilu. Podle vídeňského mistra byl všeobecný optimismus vyvolán rovněž informací, že konstantinopolský patriarcha podporuje tuto prounijní politiku.⁹⁸⁶

Podle všeho byla koncilní veřejnost úspěšně zmanipulována polskou delegací, protože to, co je známo o osobnosti metropolitů Řehoře Camblaka a situaci pravoslavné církve na území bývalé Kyjevské Rusi, zřetelně dokazuje, že představa o sjednocení východní a západní církve byla velmi utopická a metropolita byl pouze pasivní figurkou v realizaci politických záměrů polského krále a litevského velkoknížete. Abychom blíže osvětlili, jak došlo k takové diskrepanci mezi očekávanými koncilní veřejností a církevně-politickými plány polsko-litevské delegace, je třeba učinit určitý exkurs o církevní kariéře Řehoře Camblaka a situaci pravoslavné církve na území bývalé Kyjevské Rusi.⁹⁸⁷

983 ACC II, s. 166: *Omnem eciam curam fecerunt, ut gentes, que ipsorum precepto subiciuntur, que sequestrate sunt a gremio sancte Romane ecclesie, ut zelatores christiane fidei cupiunt, ad unitatem ecclesie reducantur, hoc servato, ut cum via debita et honesta atque consueta fiat, scilicet per congregacionem concilii, ut utrimque congregentur periti et experti iuris, qui discernant de negociis fidei et hanc differenciam inter illam gentem cum sancta Romana ecclesia. Sperandum autem erit, beatissime pater, quod ... manifestabit veritatem nec pacietur amplius tantos populos sequestratos esse ab invicem.*

984 Tamtéž, s. 167: [...] *idem Gregorius archiepiscopus fecit pape reverenciam et admissus ad osculum pedis, manus et oris et ita sui socii.*

985 Tamtéž, s. 164: [...] *d. Gregorius archiepiscopus ... Ruthenus de ordine sancti Basilii, qui dicitur esse metropolitanus totius Rossie super L ecclesias cathedrales de fide Grecorum.* Podle Richentalu mu podléhalo jen 11 biskupství, *Chronik des Konstanzer Konzils*. Hg. v. Th. M. BUCK, s. 120.

986 FIRNHABER, F.: *Petrus de Pulka*, s. 68.

987 K osobnosti Řehoře (Grigorije) Camblaka, který byl literárně velmi činný, k jeho církevní kariéře a k situaci pravoslavné církve na Rusi v jeho době existuje četná literatura, proto uvádím jen výběrově: HEPPEL, Muriel: *The Ecclesiastical Career of Gregory Camblak*. London 1979; STRADOMSKI, Jan: *Literacka, polityczna i cerkiewna dzialalność prawoslawnego metropolity Grzegorza Camblaka w świetle współczesnych mu źródeł*. In: *Z religijnych zagadnień średniowiecza*. Pod red. Jana DRABINY. Kraków 2008 (ZNUJ 1302, Stu-

O osudech kyjevského metropolity nemáme příliš mnoho spolehlivých historických zpráv. Ty, které jsou k dispozici, pocházejí nejčastěji až z poslední fáze jeho života a z doby jeho cesty do Kostnice. Nedlouho po návratu na Litvu totiž umírá (pravděpodobně v roce 1419 nebo 1420). Jisté je, že pocházel z bulharské (Veliko Tarnovo) urozené rodiny, jež měla pravděpodobně byzantské kořeny. Vynikajícího teologického a literárního vzdělání se mu dostalo v jednom z okolních klášterů a také na hoře Athos, kde strávil mládí. Později se stal slavným zejména kvůli svým homiletickým a hagiografickým spisům. Někteří jeho příbuzní dosáhli vysokých pozic ve strukturách pravoslavné církve – Cyprián Camblak byl kyjevsko-moskevským patriarchou (1375–1406) a Euthymios (Evtimij) Tarnovski posledním patriarchou Tarnova (1375–1393). V posledních letech 14. století zastával Řehoř funkci igumena v srbském monastýru Visoki Dečani.

Na začátku 15. století se s ním setkáváme v diplomatických službách konstantinopolského patriarchy, který jej vyslal do Moldávie, aby posoudil kanoničnost volby místního patriarchy. Řehoř Camblak tam nakonec zůstal a přes pět let působil jako protopresbyter a kazatel v katedrálním kostele v Sučavě.⁹⁸⁸

Do této doby také spadají první kontakty s litevským velkoknížetem Vitoldem, který podobně jako jeho předchůdci nebo jeho bratranec Vladislav II. Jagello usiloval o převzetí kontroly nad pravoslavnou církví na svém území. Proti tomu stály zájmy moskevských velkoknížat a konstantinopolského patriarchy, který trval na jednom metropolitovi pro celou Rus bez ohledu na faktické rozdělení tohoto území mezi tři politické útvary – Moskvu, Litvu a Polsko. Litevský kníže Olgerd, ač sám pohan, povzbuzen polským příkladem (založení haličské metropole v roce 1371) požádal tvrdým ultimátem (hrozil vyhlazením pravoslavných věřících) konstantinopolského patriarchu, aby vyjmul litevské území z jurisdikce tehdejšího promoskevského metropolity Alexeje. Patriarcha zvolil nestandardní řešení a do hodnosti kyjevského metropolity jmenoval Cypriána Camblaka (1375). Pravoslavná církev na Rusi tak byla nadále rozdělena na „litevskou“ a „moskevskou.“ Až po smrti Alexeje (1378) a moskevského knížete Dmitrije Ivanoviče řečeného Donského (1389) dokázal Cyprián ovládnout obě části metropole a přesídlit do Moskvy. Díky dřívějšímu dlouhému pobytu na Litvě Cyprián udržoval nadále přátelské kontakty s Vitoldem i Vladislavem II. Jagellem, ačkoliv jeho politika zaměřená na zachování jednotné ruské metropole, nehledě na politickou příslušnost území, byla pro litevská knížata přijatelná jen s výhradami. Na druhou stranu chtěli oba panovníci Cypriánovým prostřednictvím přimět konstantinopolského patriarchu k přijetí svého záměru ohledně církevní unie. Není známo, jaký postoj k unijním

dia Religiologica 41), s. 167–182; TRAJDOS, Tadeusz M.: *Metropolici kijowscy Cyprian i Grzegorz Camblak (bulgarscy duchowni prawoslawni) a problemy cerkwi prawoslawnej w państwie polsko-litewskim u schyłku XIV i w pierwszej ćwierci XV w.* Balcanica Posnaniensia. Acta et studia II. Bulgaria – Balkany – Słowiańszczyzna. Poznań 1985, s. 211–234.

988 STRADOMSKI, J.: *Literacka, polityczna*, s. 169–170.

plánům zaujímal samotný metropolita Cyprián, který Litvu navštívil naposledy v letech 1404–1406.⁹⁸⁹

Křehká spolupráce mezi metropolitou a litevskými knížaty vzala za své po Cypriánově smrti. Konstantinopolský patriarcha ignoroval litevské nominanty a jmenoval řeckého kněze jménem Fotios, který do Kyjeva dorazil v září 1409 a od května 1410 už trvale sídlil v Moskvě. Velkokníže Vitold v této situaci zabránil novému metropolitovi v administraci eparchie (diecéze) na litevském území a současně svolal synod, na kterém shromážděné pravoslavné duchovenstvo pod nátlakem litevského velkoknížete zvolilo do hodnosti kyjevského metropolity Řehoře Camblaka. Konstantinopolský patriarcha však odmítl tuto volbu uznat a zvoleného metropolitu posvětit. Definitivní roztržka nastala 15. listopadu 1415, kdy následující synod litevského pravoslavného duchovenstva potvrdil Řehoře Camblaka ve funkci a rozeslal list obhajující svůj postup odkazem na autokefalitu pravoslavných patriarchátů v Srbsku a Bulharsku. Zvláštní list rozeslal rovněž velkokníže Vitold, který trval na tom, že litevský metropolita musí být podřízen místnímu velkoknížeti, a proto nemůže sídlit v Moskvě. V reakci na tyto události rozeslal moskevský patriarcha Fotios všem pravoslavným knížatům, bojarům a prostým věřícím oběžník, v němž informoval o exkomunikaci Řehoře Camblaka na konstantinopolské synodě. V důsledku toho nebyl Camblak uznáván ani litevskými biskupy, kteří stáli v opozici k velkoknížeti Vitoldovi. Pozice metropolity byla zcela odvislá od politické podpory litevského velkoknížete, který ho potřeboval k realizaci důležité mise na kostnickém koncilu.⁹⁹⁰

V kostnické promluvě bylo chybně uvedeno, že metropolita požádal polského krále a litevského velkoknížete o svolení k cestě do Kostnice.⁹⁹¹ Ve skutečnosti iniciativa vzešla od obou panovníků. Řehoř Camblak nebyl nadšeným propagátorem církevní unie, pojímané jako jednostranné podřízení se pravoslavných věřících římské církvi. V dochované slovanské verzi kostnické řeči je více zdůrazněna jednota způsobená Duchem svatým a realizovaná na základě tradice církevních Otců z prvního tisíciletí křesťanské éry. Metropolita neuznával papežský primát ani katolický exkluzivismus.⁹⁹²

989 TRAJDOS, T. M.: *Metropolici kijowscy*, s. 216–223.

990 HEPPEL, M.: *The Ecclesiastical Career*, s. 53–80.

991 Muriel Heppel cituje rozhovor mezi Řehořem Camblakem a Vitoldem zaznamenaný v jednom ruském letopisu. Vitold byl metropolitou dotázán, proč nepřísluší k „řecké“ víře, nýbrž „latinské.“ Na to mu kníže odpověděl současně s udělením úkolu. Jestliže Řehoř Camblak chce, aby kníže a jeho lid příslušel k „řecké“ víře, ať jde do Říma a debatuje s papežem a jeho rádci. Pokud vyhraje v diskuzi, pak se Vitold podvolí „řeckým“ náboženským zákonům a zvykům. V opačném případě přivede Vitold všechny své pravoslavné poddané k poslušnosti římské církvi. To byla podle letopisce bezprostřední příčina cesty kyjevského metropolity na západ, viz tamtéž, s. 84–86, srov. *Polnoe sobranie ruskich letopisej. Tom 11. VIII. Letopisnyj sbornik, imenuemyj patriaršeju ili nikonovskoju letopisju*. S[ankt]-Petěrburg 1897, s. 233.

992 HEPPEL, M.: *New Light on the Visit of Grigori Tsamblak to the Council of Constance*. Studies in Church

Konečná podoba přednesené promluvy byla zřejmě dohodnuta s polskou delegací na místě v Kostnici a podle Waltera Brandmüllera dokonce předložena papeži ke schválení.⁹⁹³ Vystupování kyjevského metropolity během audience, která je jeho jedinou známou veřejnou aktivitou v Kostnici, ve skutečnosti připomínala roli němeého staty (celkem příznačně Řehoř Camblak nepromluvil během audience ani slovo!), který vykonává naučená gesta podle přesných instrukcí, které zřejmě pocházely od polského poselstva (viz asistence hnězdenského a plockého biskupa).

Z jednohlasného nadšení očitých svědků by vyplývalo, že se polské delegaci podařilo koncilní veřejnost přesvědčit o velkém významu metropolity Řehoře Camblaka údajně reprezentujícího celý pravoslavný svět. Nelze však vyloučit, že se k papeži, kardinálům a dalším účastníkům koncilu přece jen dostaly pravdivé informace o situaci na Východě. Zejména zástupci Řádu německých rytířů se snažili vznést pochybnosti o reálnosti polsko-litevského projektu.⁹⁹⁴ Příznačné je také, že prameny mlčí o jakémkoliv další papežově aktivitě nebo kohokoli jiného, pokud jde o projednávání možnosti církevní unie.

Bez ohledu na fakt, že projekt církevní unie byl pouze důmyslnou mystifikací, a skutečný záměr integrace struktury pravoslavné církve na území ovládaném polským králem a litevským velkoknížetem nebyl nakonec papežem ani koncilem potvrzen, byl mediální obraz obou panovníků jako šířitelů katolického náboženství mezi schizmatiky na kostnickém koncilu opět potvrzen.⁹⁹⁵

History 13, 1976, s. 223–229 ukazuje na zásadní rozdíly a protichůdné vyznění obou verzí (slovanské a latinské) kostnické promluvy, zatímco STRADOMSKI, J.: *Literacka, polityczna*, s. 178–180 vidí přes všechny odlišnosti společné motivy obou verzí: alegorie plující loďky (církev), zájem o opravdovou jednotu v církvi a výzva k odstranění schizmatu cestou svolání všeobecného koncilu a dogmatické diskuze.

993 BRANDMÜLLER, W.: *Das Konzil II*, s. 401.

994 Petr z Pulkau doplnil na závěr své relace o audienci kyjevského metropolity větu, že *Cruciferi tamen fidem modicam adhibent praenarratis*, FIRNHABER, F.: *Petrus de Pulka*, s. 68. Prokurátor Petr Wormditt pouze stručně informuje, že audience metropolity překazila projednávání řádových záležitostí, BGDO II, s. 460, č. 239.

995 Příkladem může být list Zikmunda Lucemburského polskému králi z ledna 1418, v němž ho oslavuje za šíření katolické víry mezi pohany a schizmatiky, do čehož se chce sám intenzivně zapojit, CESDQ II, s. 108–109, č. 88: *Qua de re, frater carissime, et si pro fidei meritis quispiam vocitatur iure beatus, vos cum et pre ceteris, pro tot tantisque iugiter recolendis operibus, confidimus eterna cum sanctis dei in gloria numerari. [...] insistite preterea illud fermentum veteris malicie et nequicie, ritum scilicet Graecorum, de quo nobis etiam vestra effectuose pridem scripsit dileccio, quantum ad vos pertinet eicere, non dubitantes nos circa reduccionem eorundem indesinentem operam de presenti non segniter intendere toto posse.*